

Tinejdžeri i tinejdžerska supkultura u Rijeci i okolici 1960-ih

Tomljanović, Iva

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:942326>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-23**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Iva Tomljanović

Tinejdžeri i tinejdžerska supkultura u Rijeci i okolici 1960-ih

(DIPLOMSKI RAD)

Rijeka, 2020.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA POVIJEST

Iva Tomljanović

Tinejdžeri i tinejdžerska supkultura u Rijeci i okolici 1960-ih

DIPLOMSKI RAD

Studentica: Iva Tomljanović, 0009065010

Diplomski studij: Povijest/Hrvatski jezik i književnost

Mentor: prof. dr. sc. Darko Dukovski

Rijeka, lipanj 2020.

SAŽETAK

Ovaj rad istražuje kako su živjeli tinejdžeri šezdesetih godina u Rijeci i okolici. Kao glavni izvor za navedeno istraživanje poslužile su izjave osoba koje su 1960-ih bili tinejdžeri i koji su u tom periodu svojega života živjeli u Rijeci ili okolici. Na početku rada objašnjeni su pojmovi supkultura i tinejdžer, koji će se provlačiti kroz čitav rad. Nastavlja se s pregledom povijesti svijeta nakon Drugog svjetskog rata, zaključno sa šezdesetim godinama, te kratak pregled povijesti Hrvatske, odnosno Jugoslavije, s osvrtom na Rijeku, u periodu od Drugog svjetskog rata do šezdesetih godina prošloga stoljeća. To je važno kako bi se dobila cjelovitija slika i povijesni kontekst razdoblja o kojem je riječ. Središnji dio rada prikazuje život tinejdžera u Rijeci primarno temeljen na iskazima tadašnjih tinejdžera i njihovim osobnim iskustvima. U istraživanju su sudjelovale osobe rođene između 1945. i 1955. godine, s odmakom od nekoliko godina. Istraživanju je pristupilo 15 žena i 5 muškaraca.

Ključne riječi: tinejdžer, supkultura, 1960.-e, Rijeka

Sadržaj

I. UVOD	5
II. ODREĐIVANJE POJMOVA <i>TINEJDŽER</i> I <i>SUPKULTURA</i>	7
II. 1. ODREĐIVANJE POJMA <i>TINEJDŽER</i> I NJEGOVO SHVAĆANJE TIJEKOM 1960-ih.....	7
II. 2. ODREĐIVANJE POJMA <i>SUPKULTURA</i>	10
III. KRATAK PREGLED ZBIVANJA U SVIJETU 1960-ih.....	13
III. 1. KONTRAKULTURA	16
IV. POVIJESNI PREGLED STANJA U HRVATSKOJ 1960-ih	19
IV. 1. GOSPODARSKI RAZVOJ ZEMLJE	19
IV. 2. DRUŠTVENI ŽIVOT ZEMLJE: KULTURA SVAKODNEVICE.....	20
V. ŽIVOT <i>TINEJDŽERA</i> U RIJECI 1960-ih NA TEMELJU PROVEDENIH INTERVJUA	23
VI. ZAKLJUČAK	45
LITERATURA.....	47

I. UVOD

Tema ovog diplomskog rada je *Tinejdžeri i tinejdžerska supkultura šezdesetih godina u Rijeci i okolici*. Mladi, a pritom mislim na tinejdžere, odnosno adolescente, se nerijetko nalaze na marginama društva. „Izopćuje“ ih se jer su buntovni, svojeglavi, bez iskustva, ne uzima ih se za ozbiljno, a sve je objašnjeno na način „to su mladi“. No, što zapravo znači biti tinejdžer i kakve to posljedice sa sobom nosi?! U novije se vrijeme dosta govori o tinejdžerima, njihovim problemima, stereotipima vezanim uz tinejdžere i svemu onome što ta stigma nosi sa sobom. Kako se doživljavalo tinejdžere šezdesetih godina dvadesetoga stoljeća u Rijeci i Jugoslaviji? Je li se posebno izdvajalo tinejdžersku supkulturu kao takvu? Što se učilo u školi? Koji su obrasci ponašanja tipični za tinejdžere i mlade uopće?

Kao glavni izvor za obradu teme ovoga rada poslužili su intervjui provedeni među ljudima koji su šezdesetih godina bili tinejdžeri u Rijeci i okolici. Cilj je bio propitati način života tinejdžera u to doba – gdje su izlazili, kako su se odijevali, kakvu su glazbu slušali, što su čitali, čime su se bavili, kakav je bio odnos s vršnjacima, kakav je bio odnos s roditeljima, je li pokazivanje i istraživanje seksualnosti bilo otvoreno kao danas ili zatvoreno, rezervirano za privatnu sferu, otkud su mogli saznati o svojoj seksualnosti, svojim potrebama i željama mladih osoba u razvoju i prilikom prelaska iz djeteta u odraslu osobu te mnoga druga pitanja tipična za tinejdžersku supkulturu.

Kako bi se došlo do odgovora, za početak je važno definirati pojmove *tinejdžer* i *supkultura* te navesti supkulture koje su postojale u jugoslavenskome društvu šezdesetih godina dvadesetoga stoljeća te kako su one doživljavane, donijeti povijesni pregled zbivanja u svijetu i u Jugoslaviji šezdesetih godina te kakvo su mjesto mladi uopće zauzimali u društvu na svjetskoj, a potom i na jugoslavenskoj razini.

Nakon dubljeg upoznavanja s načinom života na ovim prostorima šezdesetih godina dvadesetoga stoljeća pomoću dostupne literature, već spomenuti intervjui poslužili su za prikaz života tinejdžera u Rijeci i okolici, što je i cilj ovoga rada.

Tema je bila zahtjevna u smislu pronalaženja odgovarajuće literature, koja je nedostatna, pogotovo za područje grada Rijeke i njezine okolice. To sam nadomjestila intervjui s osobama koje su tih godina i u tom razdoblju svojega života živjeli na području Rijeke i okolice. Prilikom provođenja intervjua pojavio se novi problem – nedostatak ili

nezainteresiranost ispitanika za istraživanje. Neki ljudi nisu htjeli sudjelovati u intervjuima, misleći kako će ih to na neki način inkriminirati, nakon što je objašnjeno da imena i prezimena neće nigdje biti objavljena, već je to isključivo radi statistike i boljeg uvida u način života tinejdžera u Rijeci i okolici šezdesetih godina. S druge strane, Rijeka je poznata kao multikulturalan grad, koji pruža ruku dobrodošlice bilo kome, stoga čak i ljudi koji godištem odgovaraju traženom profilu ispitanika¹, u tim, tinejdžerskim, godinama svojega života nisu živjeli u Rijeci, već su u nekom kasnijem razdoblju svojega života doselili u Rijeku, što nije odgovaralo zahtjevima ovoga rada.

¹ proizvoljno sam odredila da ću intervjuirati osobe rođene između 1945. i 1955. godine, s mogućnošću odmaka od nekoliko godina

II. ODREĐIVANJE POJMOVA *TINEJDŽER* I *SUPKULTURA*

II. 1. ODREĐIVANJE POJMA *TINEJDŽER* I NJEGOVO SHVAĆANJE TIJEKOM 1960-ih

Tinejdžer je mlada osoba, mladić ili djevojka, u razdoblju od 13 do 19 godina.² Često se još koristi i naziv *adolescent*. Adolescencijom se naziva razdoblje tijekom kojega mlada osoba fizički i psihički najviše sazrijeva i tijekom tog razdoblja osoba prelazi iz djetinjstva u odraslu dob.³ Do ranih šezdesetih godina razvojna se psihologija uglavnom bazirala na razvoj u djetinjstvu te djelomice u adolescenciji. Smatralo se da je odrasla dob relativno stalan period života bez nekih značajnijih razvojnih promjena. U zapadnim se društvima počela naglašavati briga o djeci kao budućnosti čovječanstva, a velikoj zainteresiranosti za proučavanje dječjega razvoja doprinijelo je i Freudovo učenje o značenju ranoga razvoja za kasniji razvoj ličnosti. U dvadesetome stoljeću postojala su tri trenda u razvoju razvojne psihologije:

1. *od početka dvadesetoga stoljeća do dvadesetih godina razvojnu su psihologiju činile studije o pojedinoj djeci;*
2. *od dvadesetih do pedesetih godina uglavnom se proučavao dječji razvoj na više ili manje reprezentativnim uzorcima djece uz korištenje metode eksperimenta;*
3. *od ranih šezdesetih godina razvojna psihologija postaje to u pravom smislu riječi jer se istraživanja proširuju na cjelinu njezina predmeta, tj. na razvoj tijekom cijeloga životnog vijeka.⁴*

Granville Stanley Hall⁵ je u prvim desetljećima dvadesetoga stoljeća adolescenciju opisao kao razdoblje koje traje od dvanaeste do dvadeset pete godine života. Stoga je adolescenciju opisao kao doba „*bure i stresa*“, a obilježavaju ga kontradiktorne težnje, turbulencija i

² *Tinejdžer*, Hrvatska enciklopedija (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=61376>)

³ *Adolescencija – izazovi, problemi, prilike i mogućnosti* (<http://djeca-prva.hr/adolescencija-izazovi-problemi-prilike-i-mogucnosti/>)

⁴ Lacković-Grgin, Katica. *Psihologija adolescencije*. Naklada Slap, Jastrebarsko, 2006., str. 17.

⁵ Granville Stanley Hall, američki psiholog i pedagog, bavio se prijenom teorije evolucije u psihologiji. Glavna su mu djela bila *Sadržaji dječjega mišljenja* (*The Contents of Children's Minds*, 1883.) i *Adolescencija* (*Adolescence*, 1904.) (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=24174>)

*emocionalna ambivalencija. Ambivalencija se ogleda u smjenama oduševljenja i razočaranja, u laviranju između euforije i depresivnosti. Na socijalnome planu ona se ogleda u pojačanoj druželjubivosti, ali i u povremenom svojevolumnom izboru samoće.*⁶ To je Hallovo gledanje dugi niz godina utjecalo na poimanje adolescencije kao perioda snažnih tjelesnih, intelektualnih i socijalnih promjena, pritom tvrdeći da je genetsko primarno za razvoj. Freud je adolescenciju shvaćao kao period razvoja u kojem *instinktivni porivi ida dolaze u snažan konflikt sa socijalnim zahtjevima superega. Spolno sazrijevanje i okolinski zahtjevi rađaju tenzije, osjećaj krivnje, anksioznost i opću konfuziju.*⁷ U kasnijim desetljećima dolazi do zaključaka kako se adolescenciju ne može generalizirati kao razdoblje „bure i stresa“, nego da samo manji dio mladih to razdoblje u životu shvaća kao takvo, ali je to istraživanje provedeno nad određenom skupinom mladih. Sedamdesetih i osamdesetih godina istraživačka se tematika proširuje te se govori o četiri razine analize. Prva je osobna razina i tiče se istraživanja osobnoga razvoja, druga je društvena razina i uključuje istraživanje obrazovanja, rekreacije, religije i sl., treća je razina formalno-institucionalna i uključuje proučavanje funkcioniranja u obitelji, školi, u organizacijama mladih, naseljima i sl., a četvrta je razina analize neformalno-institucionalna i uključuje proučavanje mladih u vršnjačkom kontekstu, u prijateljskim grupama te različite pokrete mladih. Proučavanje ovih razina može donijeti prilično točnu sliku života mladih u pojedinome razdoblju, što je bila i moja nit vodilja u ovome istraživanju. Istraživanja adolescencije pokazuju da su ljudi 1960-ih imali visok stupanj slaganja oko tzv. *socijalnog sata*, odnosno društvenog poimanja pravoga vremena za završetak škole, vremena udaje i sl.⁸ U suvremenom se društvu granice adolescencije sve više pomiču te tako neki psiholozi trajanje adolescencije smatraju od jedanaeste do dvadeset i pete godine života, a poneki čak i do tridesete. Međutim, dobna su određenja relativna jer ona ovise o socijalizacijskim značajkama pojedine kulture.

Pri spomenu riječi *adolescent* ili *tinejdžer*, postoje neke odrednice koje pobliže opisuju te pojmove i doprinose njihovu boljem razumijevanju. To su seksualno ponašanje, odnosi s roditeljima i odnosi s vršnjacima, odrednice koje ću u nastavku pobliže objasniti. Budući da je razdoblje adolescencije razdoblje velikih promjena, one se odvijaju i na hormonalnoj razini. Tako u pubertetu dolazi do porasta interesa za spolnost, ljubavnih sastanaka, a time i do postupnog porasta seksualnih aktivnosti, od jednostavnog držanja za ruke, preko poljubaca prema intenzivnijim dodirivanjima intimnih područja sve do samog čina spolnog odnosa.

⁶ Lacković-Grgin, Katica. *Psihologija adolescencije*. Naklada Slap, Jastrebarsko, 2006., str. 18.

⁷ Isto., str. 21.

⁸ Isto., str. 22.-26.

Brzina stupanja u takve odnose ovisi o pojedincu, ali i o vremenu u kojem mlada osoba živi (primjerice šezdesete godine dvadesetoga stoljeća ili suvremeno doba), širem društvenom kontekstu, načinu na koji je odgajana, roditeljskim standardima o seksualnosti, vršnjačkim standardima i očekivanjima i sl., neovisno o sličnim ili istim tjelesnim pobudama. Također, djevojke su obično te koje češće od mladića navode želju za emocionalnom bliskošću prije samog stupanja u odnos, dok je za mladiće stupanje u prvi odnos avantura vođena seksualnim uzbuđenjem. Važno je da se osoba osjeti spremnom za takav korak, ali i kvalitetno seksualno obrazovanje.⁹ Danas smo okruženi seksualnim spoznajama na svakome koraku, no šezdesetih to nije bio slučaj. Marijan Košiček bio je jugoslavenski psiholog i seksualni terapeut, koji se u drugoj polovici šezdesetih bavio proučavanjem seksualnosti i bio je ispred svoga vremena. Došao je do zaključka kako je najčešća dvojba djevojaka 1960-ih bila kako se odnositi prema mladićima koji od njih zahtijevaju seks te kako se ponašati prema njima poslije seksa. Kod mladića je najveći problem bilo pitanje veličine spolnog organa, što nije iščezlo niti danas, a vjerojatno nikada niti neće. U prvoj polovici šezdesetih godina pokušao je uvesti spolni odgoj u hrvatske osnovne i srednje škole, objavivši čak i priručnik 1963., a 1973. godine objavio je i priručnik za nastavnike. Međutim, taj se njegov pokušaj izjalovio, ali je priručnik ostao i nastavnici su ga mogli koristiti na satovima razredne zajednice. Također, zalagao se za dekriminalizaciju homoseksualnosti te za slobodan pristup mladima kontracepciji i pobačaju.¹⁰

Vršnjaci su veoma važna karika u razvoju adolescenata. Ti su odnosi ravnopravni te se mogu smatrati „pravim odnosima“. Oni su važni za zdrav kognitivni, emocionalni i socijalni razvoj. Iako možda dolaze iz različitih kulturnih sredina, pod različitim utjecajem roditeljskog odgoja i obiteljskog života, oni žive u istome vremenu, a mladi su uvijek mladi. Žele vidjeti, istraživati, radoznali su. U adolescenciji, stoga, dolazi do stvaranja vršnjačkih grupa, u početku istospolnih koje se kasnije proširuju u heteroseksualne. Te grupe omogućuju ispunjavanje različitih potreba mladih u različitim razvojima njihova psihosocijalnog razvoja. Prijateljstva stečena u adolescenciji mogu biti prijateljstva koja će trajati čitav život, ali je češći scenarij da ta prijateljstva završavaju prilično rano nakon izlaska iz razdoblja adolescencije, ako ne i ranije.¹¹

⁹ Isto, str. 80. – 102.

¹⁰ Dukovski, Darko. *Istra 'spod ponjave. Povijesni erotikon istarski od kraja 19. do početka 21. stoljeća*. Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika. Pula, 2016.

¹¹ Isto, str. 141. – 159.

II. 2. ODREĐIVANJE POJMA SUPKULTURA

Supkultura predstavlja grupnu soluciju za neki problem.¹² Ne postoji jednoznačan odgovor na pitanje što je to supkultura. U najširem smislu, supkulture čine grupe ljudi koji dijele neke važne zajedničke vrijednosti i norme, čime se razlikuju od društvenih grupa. Ta različitost je ključna odrednica pojma jer podrazumijeva odvojenost od većine. Prefiks *sub* označava podčinjenost, a dva su načina na koja se supkulture smatraju podređenima: a) članovi pojedinih supkulturnih grupa često su od okoline označeni kao devijantni i manje vrijedni, a nerijetko se i sami tako vide te b) supkulturne grupe koje imaju neki od elemenata koji će ih rangirati niže na ljestvici, poput klase, rase, etničke pripadnosti, dobi, seksualne orijentacije itd.¹³ Supkultura se, na razini sociološke definicije, odriče političkih akcija, stvaranja filozofije potkrijepljene manifestima, alternativnih institucija i medija (od komuna do podzemnog tiska), odriče se zamagljivanja razlika između posla, kuće, obitelji i slobodnog vremena, što su obilježja kontrakulture.¹⁴ Supkultura se rađa među mladima, čije su osnovne karakteristike bunt protiv društveno nametnutih konvencija koje ne idu u korak s njihovim težnjama, ali i vremenom u kojem žive. Hrvatska nije zaostajala za svjetskom scenom, stoga su kultura mladih i sve veća uloga rock glazbe u posredovanjima stila i identiteta u domaćim radovima bili uglavnom povezani sa studentskim pokretom ili sa svjetskim kretanjima na modnim i širim pozornicama adolescentskih stilova života. Kraj sedamdesetih smatra se svojevrsnim izazovom i mogućom prekretnicom u pristupu supkulturi, kontrakulturi i kulturi mladih. Na scenu stupaju supkulturni akteri koje nije lako smjestiti u dotadašnje društvene i političke kategorije, nastaje scena koja je naglašeno adolescentska, nepolitična, vezana uz glazbu, slobodno vrijeme i različite životne stilove.¹⁵

Šezdesetih se godina većina sociološki orijentiranih autora bavila proučavanjem stjecanja uloga i konstituiranja pojma o sebi. Prihvaćala se ideja o društvenoj izolaciji mladih. U ranijoj se literaturi pojam *supkultura* odnosio na vrijednosti i ponašanja mladih suprotne vrijednostima kulture odraslih. Obično se ističe supkulturu mladih koji krše zakone ili običaje društva. U vezi sa studentskim pokretom šezdesetih godina počinje se, uz pojam *supkultura*, uvoditi i pojam *kontrakultura*, kako bi se naglasio otpor dominantnoj kulturi dovodeći

¹² Perasović, Benjamin, *Urbana plemena, Sociologija subkultura u Hrvatskoj*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2001., str. 27.

¹³ Krnić, Rašeljka, Perasović, Benjamin, *Sociologija i party scena*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2013., str. 19. – 20.

¹⁴ Perasović, Benjamin, *Urbana plemena*, str. 89.

¹⁵ Isto., str. 143.-148.

ponekad u pitanje cijeli sustav vrijednosti društva. Sedamdesetih se godina za taj pojam upotrebljavao i pojam *kultura ulice*, kao kulturi *gangova*. Neki adolescenti pripadaju nekoj od supkultura prema etničkoj, lokalnoj, ekonomskoj ili nekoj drugoj pripadnosti, no većina ih ipak ne pripada nijednoj supkulturi. Što se tiče klasnih ili nacionalnih supkultura, one su obično odraz pripadnosti roditelja tim grupama, a zbog tog se razloga osamdesetih godina u tom slučaju umjesto pojma *supkultura* počeo upotrebljavati pojam *stil*. Stil uključuje i obiteljske vrijednosti i ponašanja mladih, kao što podrazumijeva i ponašanja u slobodnom vremenu, odnosno u društvu mladih. Dvadeseto je stoljeće bilo veoma burno zbog društvenih i političkih promjena, što je omogućilo mladima veću društvenu angažiranost. Povećana industrijalizacija i povećanje kulturalnog liberalizma s početka stoljeća dovela je do izmjene viktorijanskih društvenih i seksualnih običaja. Razdoblje Drugoga svjetskog rata bilo je doba „tihe“ generacije mladih, bez jačeg angažmana. Šezdesetih su godina konflikti mladih i izvori napetosti između njih i društva odraslih više pravilo nego iznimka. Pojavljuju se nova desnica, pokreti za ljudska prava, pokreti za prava žena i antiratni pokreti. Stasali su *babyboomeri*, koji su bili i obrazovaniji od svojih prethodnika. Studenti su između 1969. i 1976. godine sve više isticali vrijednosti obrazovanja, seksualnih sloboda i privatnosti, a sve manje vrijednosti poput domoljublja, braka i religioznosti. Pritom sve više snaži liberalizam, a slabi konzervativizam.¹⁶

Krajem stoljeća mladi su stvarali vlastitu društvenu scenu, čiji su članovi interesno povezani bez obzira na porijeklo, mjesto stanovanja, stupanj obrazovanja i kulturu. Ono što ih sve povezuje je glazba. Njihova su scena različiti klubovi, tulum i partyji, nerijetko praćeni alkoholom i drugim opijatima. Kroz glazbu kao nematerijalni aspekt mladenačke kulture mladi otkrivaju pripadnost supkulturi (rock, pop, rap, folk itd.). Tekstovi pjesama odnose se na probleme mladih u svijetu odraslih, na njihovu seksualnost, probleme u međuljudskim odnosima, svjetske probleme (rat, siromaštvo, bolesti). Materijalnim se aspektima smatraju odjeća, uređivanje kose, a stil odijevanja bio je također protest protiv svijeta i vrijednosti odraslih, isto kao i oblik frizure ili boja kose. U materijalne aspekte spadaju i statusni simboli poput automobila, motora ili, u novije vrijeme, mobitela, kao i telefon i kompjutor. Mladi slobodno vrijeme najviše provode u međusobnom druženju, zabavi i dokoličarenju.¹⁷ Budući da su spomenuti materijalni aspekti vidljivi, nije teško odrediti kojoj bi supkulturi pojedinac

¹⁶ Lacković-Grgin, Katica. *Psihologija adolescencije*. str. 170. – 174.

¹⁷ Lacković-Grgin, Katica. *Psihologija adolescencije*. str. 174.-178.

mogao pripadati. Pritom treba naglasiti da je razvoj i određivanje supkultura intenzivnije započelo sedamdesetih godina prošloga stoljeća, prije toga nije toliko bilo izraženo.

Supkultura kao takva postala je raširena tek od sedamdesetih godina prošloga stoljeća, ponajviše dolaskom novih glazbenih žanrova na scenu, poput metala, punka, rave kultura, ali i pojavom nogometnih huligana, *šminkera*, *hašomana* i slično. Šezdesete godine dvadesetoga stoljeća još nisu poznavale pojam *supkultura*, iako je to desetljeće bilo plodno što se tiče društvene angažiranosti mladih kao otpora postojećim vrijednostima i normama nametnutih od društva, poput hipika, koji su imali svoj način odijevanja i življenja – liberalno, psihodelično, istražujući i propitkujući vlastitu seksualnost.

III. KRATAK PREGLED ZBIVANJA U SVIJETU 1960-ih

Smatram da je za tematiku ovoga rada važno objasniti događaje u svijetu koji su se zbivali tih godina, a pogotovo one vezane uz mlade te dati uvid u zbivanja koja su prethodila kulturnoj revoluciji šezdesetih godina.

No, kakva je bila politička situacija koja je prethodila kulturnoj revoluciji među mladima, koja se pojavila šezdesetih godina? Završetkom Drugoga svjetskog rata, bilo je važno uspostaviti novi poredak u kojemu će države međusobno bolje surađivati. U tu su svrhu 1945. godine osnovani Ujedinjeni narodi, kojima je cilj bio osiguravanje svjetskog mira, zaštita ljudskih prava, jednakost svih naroda i poboljšavanje uvjeta života diljem svijeta. Nedugo nakon rata došlo je do podjele među vladajućim silama. Svijet je bio podijeljen na dva vodeća bloka, Istočni, pod protektoratom SSSR-a, i Zapadni, pod protektoratom SAD-a. Godine nakon Drugoga svjetskog rata obilježio je Hladni rat među dvaju suprotstavljenim vojnim savezima, „zapadnjačkim“ NATO-om i „komunističkim“ Varšavskim paktom. Došlo je do procesa dekolonizacije te stvaranja novih država, uglavnom u Africi i Aziji. Nove su se države morale suočiti s raznim problemima, postalo je očito koliko su gospodarski te zemlje zaostajale te koliko su zapravo ovisile o gospodarski razvijenim, uglavnom europskim državama. Umjetne su granice bile problem za domicilno stanovništvo koje je bilo podijeljeno kolonijalnom prošlošću. To je bilo doba političke nesigurnosti i ratnih sukoba. Nekadašnji kolonijalni gospodari iskoristili su tu situaciju kako bi gospodarski moćnije strane vlade ili kompanije zavladaile siromašnijim zemljama, čime je došlo do procesa neokolonizacije. Dok se ostatak država priklanjao jednom ili drugom hladnoratovskom paktu, sredinom pedesetih godina pojavila se ideja pokreta nesvrstanih, koji je osnovan 1961. godine u Beogradu i čijim se osnivačima smatraju državnici Indije, Egipta i Jugoslavije, Jawaharlal Nehru, Gamal Abdel Naser i Josip Broz Tito. Oko njih su se ubrzo okupile dekolonizirane zemlje.¹⁸

*Šezdesete su predstavljale vrhunac poslijeratnog Zlatnog doba, društvenog i socijalnog razvoja temeljena na mješavini gospodarskog blagostanja, političke stabilnosti, blagodati socijalne države i poslijeratnog baby booma, koji će završiti recesijom, naftnim šokom i slomom Bretton Woods sustava početkom sedamdesetih godina.*¹⁹ To su bile godine kada je generacija *baby booma* polako stasavala, ljudi su bili zasićeni ratom, a konstantno je postojala

¹⁸ *Nesvrstanost*, Hrvatska enciklopedija (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=43502>)

¹⁹ „Šezdesete – godine koje su promijenile svijet“. Državni arhiv u Zadru, Zadar, 2012. str. 5.

opasnost od izbijanja novoga rata zbog napetih odnosa hladnoga rata. Godine 1961. podignut je Berlinski zid, koji je sada i fizički odvajao zapadni Berlin od istočnoga, ali i općenito Zapad od Istoka. On je postao najznačajnijim simbolom hladnoga rata jer je fizički podijelio već postojeće ideološke i geopolitičke podjele Njemačke i poratne Europe.²⁰ Najbliže što je svijet došao Trećem svjetskom ratu bilo je izbijanje Kubanske raketne krize 1962. godine. Suprotstavljene su strane, pod vodstvom SAD-a i SSSR-a vodile utrku u nuklearnom naoružanju. Sovjeti su Kubu iskoristili kao uporište za instaliranje raketa s nuklearnim nabojem kako bi njima mogli pogoditi SAD. Nakon što je američka obavještajna služba otkrila sovjetske naume, Kennedy i njegovi suradnici donijeli su odluku o pomorskoj blokadi Kube, a cijele je situacije javnost postala svjesna tek nešto kasnije. Diljem svijeta počele su demonstracije protiv nuklearnog naoružanja. Pomorska je blokada uspjela u svome naumu sprječavanja dopremanja sovjetskog ratnog materijala te je Hruščov, uvidjevši da neće moći napraviti što je htio, pristao na Kennedyjev zahtjev za povlačenje raketa te je kriza naposljetku riješena diplomatskim putem. Nova je potencijalna svjetska kriza na taj način bila izbjegnuta na najlakši mogući način.²¹ Ovaj je diplomatski dogovor između dvaju svjetskih moćnika pokazao kako su obje strane bile svjesne razorne moći atomskog oružja, čime bi uništile i samu sebe, ali i cijeli svijet. Bilo je jasno da konačna pobjeda nije moguća na taj način. Između Washingtona i Moskve uspostavljena je tzv. „vruća linija“, kojom bi se omogućilo brzo sporazumijevanje u opasnim situacijama.²²

Tehnološka je revolucija dovela do velikog napretka u računalnoj tehnologiji, a osim nuklearnog naoružanja, dvije su sile vodile utrku u svemirskim istraživanjima, koja je kulminirala šezdesetih godina. Početak korištenja kontracepcijske pilule otvorilo je vrata seksualnoj revoluciji, pri čemu su djevojke bile pozivane da slobodno kažu „da“ seksu. Slogani „Vodite ljubav, a ne rat!“ i „Što se više bunim, više vodim ljubav“ koristili su se u borbi protiv Vijetnamskog rata.²³

Šezdesete su godine bile veoma burne što se tiče reformi i pokreta. U Čehoslovačkoj je 1968. godine došlo do reformističkog pokreta pod nazivom Praško proljeće. Na njegovu je čelu bio Aleksandar Dubček, tajnik komunističke partije. On je zagovarao tzv. socijalizam s ljudskim licem, odnosno želio je liberalizaciju države i oslobođenje od sovjetskog diktata. Cilj je reformista bio reformirati čehoslovačko društvo ukidanjem cenzure, uvođenjem tajnog

²⁰ *Berlinski zid*, Hrvatska enciklopedija (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=7126>)

²¹ *Cuban Missile Crisis*, Britannica (<https://www.britannica.com/event/Cuban-missile-crisis>)

²² Mai, Manfred. *Kratka povijest svijeta*. Mozaik knjiga, Zagreb, 2004., str. 178.

²³ „Šezdesete – godine koje su promijenile svijet“ str. 6. – 7.

glasovanja za rukovodstvo Komunističke partije Čehoslovačke te proširiti reforme i na gospodarstvo, što je rezultiralo demokratizacijom društva i zahtjevima za većom autonomijom od SSSR-a. Iako su ove promjene uživale podršku čehoslovačke javnosti, Sovjeti su to vidjeli kao prijetnju njihovoj hegemoniji. Kako bi riješili situaciju u svoju korist, sovjetski su se vođe odlučili za vojno rješenje te napali Čehoslovačku u noći s 20. na 21. kolovoza 1968., pri čemu je poginulo više stotina ljudi, Čehoslovačka je bila okupirana, a Dubček uhićen. Posljedica je bila emigracija uglavnom visokoobrazovanih ljudi na Zapad.²⁴

Iako se u SAD-u boljitak osjećao skoro odmah nakon Drugog svjetskog rata, u Europi se zlatno doba u punom smislu počelo osjećati tek sredinom pedesetih godina i početkom šezdesetih godina. Zapadne su države pokušavale stvoriti modele socijalne države, kako bi izbjegle ponavljanje ekonomske krize tridesetih godina, ali i kako bi svojim stanovnicima osigurale bolji i sigurniji život. Uvedeno je zdravstveno i mirovinsko osiguranje, subvencioniranje javnih usluga, uvedeno je besplatno školovanje, puna zaposlenost, javna stanogradnja i socijalna jednakost. Konzumerizam je u potpunosti prevladao na Zapadu.²⁵

²⁴ *Prague Spring*, Britannica (<https://www.britannica.com/event/Prague-Spring>)

²⁵ „Šezdesete – godine koje su promijenile svijet“ str. 5.

III. 1. KONTRAKULTURA

Pojam *kontrakultura* nastaje kao izraz političkih ideja, jednog načina života i filozofskih postavki prepoznatljivih najprije po suprotstavljenosti načinu mišljenja većine stanovništva, odnosno kulturi industrijaliziranog društva. Dominantnoj se grupi suprotstavlja mala grupa ljudi, uglavnom mladih, studenata i intelektualaca. Oni odbacuju ustaljene norme i vrijednosti društva u kojemu žive i u potrazi su za apsolutom van toga društva. Prva kontrakultura koja se pojavila šezdesetih godina bila je Nova ljevica ili New Left. Ona je imala politički značaj i bila je okrenuta siromašnima i marginalcima. Pripadnici Nove ljevice ukazali su na nedostatak američke demokracije te su protestima odbacivali društvene nejednakosti, rat u Vijetnamu, politički sustav, bili su protiv svakog oblika vlasti i kapitalizma. Struja hipika nastala je nešto kasnije, ali su oni orijentirani na pojedinca, unutrašnje biće i čula, usmjereni su na način života srednje društvene klase te se bore za same sebe, bilo pojedinačno ili u zajednicama. Najuočljiviji elementi hipi stila su rock glazba, duga kosa, alternativni način života, seksualna i psihodelična revolucija. Kroz svoj stil života iskazuju neslaganje s građanskim materijalističkim društvom i odbacuju simbole napretka, prednost daju anarhiji i različitim oblicima hedonizma. Ono što je zajedničko ovim dvjema grupama jest ideja oslobađanja. Šezdesete su bile obilježene velikim promjenama i stvorile su vlastiti izraz, *eksplozivan, ali kratkotrajan, stvaralački, a ipak sterilan, površan, ali spoznajno veoma značajan*.²⁶

Nova društvena pojava koju su iznijeli *babyboomeri* bila je produženo doba mladosti. Generacija šezdesetih godina, koja je nosila ove društvene promjene na svojim leđima bila je rođena neposredno nakon, pa još i tijekom Drugog svjetskog rata, bila je obrazovanija od prijašnjih generacija i samim time podložna razvijanju novog mentaliteta. Šezdesetih se također dogodio i ekonomski bum u SAD-u, koji je ubrzavao nastajanje potrošačkog društva, a time i njegovih proturječnih vrijednosti, što je jedan od razloga krize među mladima. U godinama prije pojave kontrakulture, kulturnu su transformaciju poticali najviše film i glazba. Film je postao izraz društvenog nezadovoljstva, zahvaljujući temama s kojima su se mladi mogli poistovjetiti (buntovnik koji se bori za svoje mjesto u svijetu, okolina ga nije voljela, osjećaj odbačenosti od obitelji). Tema nerazumijevanja u kombinaciji sa sukobom generacija omogućila je Jamesu Deanu da postane ikonom mladih jer je utjelovio likove u filmovima spomenutih problematika modernog društva i mladih (*Buntovnik bez razloga, Istočno od raja,*

²⁶ Sen-Žan-Polen, Kristijana. *Kontrakultura. Sjedinjene Američke Države, šezdesete godine: rađanje novih utopija*, Clio, Beograd, 1999., str. 5. – 7.

Div). Kulturnu transformaciju u godinama neposredno prije dolaska kontrakulture obilježavaju i dva glazbena pravca, jazz i rock. Rock je unio promjene u sferu osjećajnosti te je šezdesetih postao jedno od sredstava izražavanja kontrakulture.²⁷

Mladi su više zanimanja pokazivali za moralne probleme, poput smrtne kazne, nego za podizanje Berlinskog zida i za invaziju Čehoslovačke od strane Varšavskog pakta.

Budući da su revolucije 1960-ih na leđima nosili mladi intelektualci, ne iznenađuje masovna pojava seksualne revolucije. Seksualni je život dobio javni, čak i kolektivni karakter. Pojam intimnosti prelazi iz one privatne, osobne razine u javnu, naočigled svijetu. Propitkujući ustaljene društvene norme, očekivana ponašanja i moralna načela te odbacujući ideje braka mladi su se počeli ponašati slobodno. Kroz seksualnu su se revoluciju izražavali potresi nastali u domeni moralnosti pojedinca. Kršćanstvo je odbacivalo ideju o odnosima prije braka i zagovaralo apstinenciju, težilo je razdvajanju tijela i duha, a cilj je seksualne revolucije bio spojiti to dvoje.²⁸ Seks i droga predstavljali su oblik prkosa i otpora postojećem sustavu društvenih i moralnih vrijednosti. Marihuana i LSD postali su rašireni, a nastojalo se ozakoniti njihovu uporabu, pod izgovorom da bi to istinski demokratsko društvo trebalo učiniti.²⁹

Šezdesetih dolazi i do preporoda feminizma, kao posljedica povoljnih ekonomskih, političkih i društvenih uvjeta. Nakon Rata počinje se mijenjati svijest o ulozi žene u društvu. Događala se svojevrsna ženska spolna revolucija, „dame biraju“. Žene postaju *drugarice*, politički ravnopravne s muškarcima, ali još uvijek inferiorne u obitelji i spolnom životu. Poslije posla žene bi se nerijetko posvetile obitelji i kućanskim poslovima, a muškarci bi ponekad odlazili s društvom na piće, a kad bi došli doma bi se odmarali od napornog posla. Nakon napornog dana, od žene se očekivalo da sva oduševljena pristane na seksualni čin sa svojim suprugom, jer to „dobre žene rade“. U Jugoslaviji se pitanje prava žena nakon Rata nije posebno postavljalo jer su one svoj status ravnopravnosti već pokazale sudjelovanjem u narodnooslobodilačkom pokretu.³⁰ Iako su prosječne plaće muškaraca bile veće nego one žena, one su se dodatno smanjile zbog porasta broja zaposlenih žena. Također, u šezdesetima je bio veći broj domaćica nego u tridesetim godinama prošloga stoljeća, što znači da su prekidale studije i napuštale poslove kako bi se brinule o obitelji. Sve je to dovelo do obnove feminističkog pokreta, koje se može dovesti u vezu s antirasističkom borbom i zahtjevima

²⁷ Isto., str. 11. – 15.

²⁸ Isto., str. 101. – 103.

²⁹ „Šezdesete – godine koje su promijenile svijet“, str. 9.

³⁰ Dukovski, Darko. *Istra 'spod ponjave.*, str. 165-166.

pacifista.³¹ Porast razvoda braka također govori u prilog sve većoj emancipaciji žena, jer žene mogu same odlučiti žele li ostati u neodgovarajućem braku ili ne.

Slično kao i feministički pokret, ista zalaganja za novo stanje duha i isti stav prema radikalizaciji pobune imali su i homoseksualci te se šezdesetih pojavio i pokret homoseksualaca. Homoseksualci su sebe smatrali žrtvama kapitalističkog ugnjetavanja te su se osjećali bliskima etničkim manjinama.³² Kontrakultura predstavlja politički, društveni i moralni bunt, ali sadrži i vrijednosti i načine razmišljanja proizašlih iz američke tradicije. Ona je izraz osjećajnosti generacije koja je strastveno išla za snovima o boljem, slobodnijem životu.

³¹ Sen-Žan-Polen, Kristijana. *Kontrakultura. Sjedinjene Američke Države, šezdesete godine: radanje novih utopija*, str. 115. – 118.

³² Isto., str. 118. – 119.

IV. POVIJESNI PREGLED STANJA U HRVATSKOJ 1960-ih

IV. 1. GOSPODARSKI RAZVOJ ZEMLJE

Kako bi pospješile provedbu zadanih ciljeva o ekonomskom i gospodarskom boljitku nakon Drugog svjetskog rata, sve su europske zemlje uvele neku vrstu ekonomskog planiranja. Jugoslaviji je Drugi svjetski rat donio jedan od najvećih padova životnoga standarda u Europi. Stanovništvo je bilo na rubu gladi i ovisilo je o pomoći izvana. Razlaz sa SSSR-om prisilio je jugoslavenski komunistički režim da uspostavi pragmatičnu, ekonomsku i političku suradnju sa Zapadom, a posebno s SAD-om. Godine 1952. uveden je samoupravni sustav. Proizvodnja je vremenom rasla, no niti sredinom pedesetih još nije uspjela dostići razinu predratnoga razdoblja. Okrenulo se lakoj industriji i proizvodnji robe široke potrošnje, dobivajući licence od zapadnih kompanija. Od 1955. godine obnavljaju se veze s istočnoeuropskim tržištem. Između 1957. i 1961. gospodarstvo je postalo samostalnije u odnosu na saveznu državnu administraciju, ojačala je uloga republičkih vlasti, a naglasak je stavljen na robu široke potrošnje, što je pridonijelo stvaranju jugoslavenskog privrednog čuda. Jugoslavenska je vlast bila svjesna da rastom industrije stanovništvu mora omogućiti bolji život. Program SKJ zalagao se za ubrzanje gospodarskoga razvitka i podizanje potrošnje u skladu s razvitkom. Međutim, samo su se većom produktivnošću mogle povećati plaće, stoga je ispunjenje programa ovisilo o produktivnosti.³³ Tijekom šezdesetih godina došlo je do snažne urbanizacije i modernizacije, koja je Hrvatsku i Jugoslaviju transformirala iz pretežno ruralne u srednje razvijenu i relativno industrijaliziranu zemlju. To su bile godine političke liberalizacije i djelomičnog popuštanja partijske stege.³⁴

³³ Duda, Igor, *U potrazi za blagostanjem*, Srednja Europa, Zagreb, 2014., str. 39. – 50.

³⁴ *Šezdesete u Hrvatskoj – Mit i stvarnost*, Školska knjiga, Zagreb, 2018. str. 21. – 23.

IV. 2. DRUŠTVENI ŽIVOT ZEMLJE: KULTURA SVAKODNEVICE.

Godine 1953. radio nije mogao svirati cijeli dan svaki dan u svakoj obitelji i mogao se slušati program pet stanica, a do 1970. je mogao svirati i pjevati po cijeli dan u svakoj obitelji, čime je vidljiv porast životnog standarda. Krajem pedesetih i šezdesetih godina ubrzano se radi na infrastrukturi, grade se nova dječja igrališta, domovi kulture, radnički i zadružni domovi, čitaonice, radioprijemnici i dolazi do pojave prvih televizora. Počinje se graditi tisuće novih stanova diljem Hrvatske, koji su se kreditima ili štednim ulozima mogli kupiti na tržištu. Tada se raspravljalo i o gradnji velikih prodajnih centara, samoposluga i robnih kuća zbog sve većih potreba potrošačkoga društva. Jadranska magistrala dovršena je 1965. godine, a pojavile su se i nove autobusne međugradske linije. Porastom broja cesta i cestovnoga prometa željeznica sve više propada. Jadrolinija je uvela nove trajektne veze, što je olakšalo plovidbu morem. Iako su već pedesetih postojale zračne luke u Zagrebu, Puli, Rijeci, Splitu i Dubrovniku, došlo je do ulaganja u nove zračne luke (zagrebački Pleso, dubrovačka, splitska, pulska, zadarska). Pokrenuto je niz novih časopisa i novina (Sportske novosti, Svijet, Vikend, Start, Plavi vojnik, Arena, Studio), Rijeka, Zagreb, Split, Pula i Zadar dobili su radiostanice, 1956. godine s emitiranjem je započeo i eksperimentalni televizijski program. U Hrvatskoj su postojale i glazbene i filmske produkcije, a može se pohvaliti i filmskim festivalom u Puli, festivalom zabavne glazbe u Zagrebu, Opatiji i Splitu još tijekom pedesetih. Porasla je razina obrazovanosti, zahvaljujući valu opismenjivanja koji se provodio nakon Drugog svjetskog rata.³⁵

Hrvatska je šezdesetih godina spadala u red srednje razvijenih zemalja. Potkraj šezdesetih pojavila se groznica zarađivanja i trošenja; seljaci i radnici grade kuće, kupuju potrošna dobra, bogatiji grade vikendice, kupuju sve skuplje automobile, što pokazuje kako je hrvatsko društvo sve više postajalo potrošački orijentirano. Jugoslavija je, a posebno Hrvatska i Slovenija, smatrana „zapadnom oazom“, s uvoznim zapadnim proizvodima zbog čega je ona bila privlačna. U tisku su se počele pojavljivati reklame za proizvode, što je doprinosilo stvaranju potrošačkog identiteta. Porastu potrošnje doprinio je i sve veći broj radnika na privremenom radu u inozemstvu, a posebne zasluge za širenje potrošačke kulture pripadaju ženama, djeci i mladima. Rastao je broj zaposlenih žena, a tinejdžeri su mogli zaraditi džeparac kojim su si onda mogli kupovati odjeću i ploče. Porasla je kupovina u inozemstvu,

³⁵ Duda, Igor, *U potrazi za blagostanjem*, Srednja Europa, Zagreb, 2014., str 50-60

prije svega Trstu, a talijanski je utjecaj bio vidljiv i kroz talijansku zabavnu glazbu, posebice s festivala u San Remu, Vespu i Fiat. Porastom životnog standarda dolazilo je do sve većeg broja putovanja, radnici su trošili plaće, kredite i štedne uloge na turističke i ugostiteljske usluge. Masovni odlazak na odmor bio je simbol blagostanja tijekom pedesetih i šezdesetih godina. Veće su državne firme mogle zakupiti ljetovališta, ako ih nisu same gradile, kao mjesta gdje su onda njihovi radnici sa svojim obiteljima odlazili na godišnje odmore.³⁶

Pedesetih je i šezdesetih godina Hrvatska prolazila kroz društvene, kulturne, političke i gospodarske promjene. Zahvaljujući demokratizaciji prava na blagostanje, dotad socijalno obespravljena većina dobila je priliku za traženje boljeg životnog standarda. Došlo je do ubrzane industrijalizacije, urbanizacije i modernizacije društva, oblikovalo se potrošačko društvo i društvo dokolice. Dokolica i potrošačka kultura najbolje su se očitovale u boravku u radničkim odmaralištima, posjetu lunaparku, plesu, kinu, radijskom i televizijskom programu, kupnji i čitanju novina, časopisa i knjiga te plaćanju vozne karte i punoga pansiona. Mladi su s oduševljenjem prihvatili blagodati konzumerizma jer noviteta u to doba nije nedostajalo. Turizam je bio znak blagostanja i upaljač potrošačke kulture, a inozemni je turizam bio pokretač razvoja Hrvatske, koja je ljepotom svoje obale privlačila mnoge inozemne turiste. Inozemni su radnici potrošačku kulturu zapadnoga svijeta približavali Hrvatskoj. Trošilo se više, čak i preko mogućnosti. Pedesete i šezdesete godine bile su godine blagostanja, unatoč neriješenim ideološkim, nacionalnim i inim pitanjima te nepostajanju demokratske države. Općenito je stanovništvo bilo zadovoljno jer nisu znali za bolje, a bilo je definitivno bolje od onoga prije.³⁷

Ono što je obilježilo društvo i daljnji proces razvoja Hrvatske, a samim time i Jugoslavije bili su Hrvatsko proljeće i njegove posljedice. Hrvatski su političari, Savka Dabčević – Kučar, Šime Đodan i Zvonimir Baletić, zahtijevali federaciju kao samoupravnu zajednicu ravnopravnih naroda i narodnosti (protiv jugoslavenskog unitarizma), tražili su reformu na temelju samoupravljanja i nacionalnog suvereniteta te pravo na samoodređenje i stvaranje vlastite države. Intelektualci oko Matice hrvatske zagovarali su Hrvatsku, suverenu nacionalnu državu hrvatskog naroda. Pozivali su se na državno-pravni kontinuitet Hrvatske, uz htjenja da se hrvatski uvede kao službeni jezik u Hrvatskoj, vlastitu monetarnu politiku i

³⁶ Isto, str. 70-100

³⁷ Isto, str. 145-149

vlastitu teritorijalnu vojsku, koja bi vojni rok služila unutar granica republike.³⁸ Najvažnije je bilo pitanje nacionalne ravnopravnosti u Hrvatskoj. Hrvatskim su se političarima i intelektualcima kasnije pridružili i studenti. Glavnom odrednicom za određivanje nacionalnog identiteta smatra se jezik, a srpski je jezik bio nadređeniji u odnosu na ostale. *Novosadskim je dogovorom*³⁹, barem prividno, postignuto približavanje hrvatskog i srpskog jezika, a samim time i Hrvata i Srba te Crnogoraca i Muslimana koji su se izjašnjavali kao Hrvati, Srbi ili neopredijeljeni. Pokušalo se stvoriti jedan jezik – hrvatsko-srpski, odnosno srpsko-hrvatski u Srbiji. Riječ je o jednom jeziku s dva izgovora i dvije varijante te dva imena (Dalibor Brozović smatra da u osnovnom fondu riječi između hrvatskog i srpskog jezika nema razlike veće od pola posto⁴⁰). Hrvatski su jezikoslovci, književnici i intelektualci iskazivali nezadovoljstvo sa stanjem jezika u saveznim institucijama u Hrvatskoj, gdje je prednjačio srpski jezik. Sukladno tome, 12. ožujka 1967. objavljena je *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*. Potpisnici okupljeni oko Matice Hrvatske tvrdili su da je hrvatski jezik doveden u neravnopravan položaj zbog nametanja srpske varijante jezika kroz javnu i masovnu komunikaciju.⁴¹ Ubrzo nakon objavljivanja, *Deklaracija* je ocijenjena šovinističkom od strane članova CK SKH, a potpisnici *Deklaracije* bili su proganjani i zatvarani. Zbog podrške *Deklaraciji* je i Miroslav Krleža, između ostalih, bio ispušten iz CK SKH, a iako je imao Titovu podršku, obojica su bili na takvim pozicijama u društvu i politici da jednostavno nije bilo drugog rješenja.⁴²

Iako je proces decentralizacije nastavljen i dalje, što dokazuje Ustav iz 1974. godine, kojim su republike i autonomne pokrajine dobile veći stupanj samostalnosti te je deklarirano pravo jugoslavenskih naroda na samoodređenje do odcjepljenja od federacije, ekonomska i politička kriza koja je nastupila nakon Titove smrti označila je početak kraja zajedničke države.⁴³

³⁸ Radelić, Zdenko. *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991., od zajedništva do razlaza*. Školska knjiga, Zagreb, 2006., 385.-388.

³⁹ *Novosadski dogovor*, od 8. do 10. prosinca 1954. godine

⁴⁰ NL, broj 61, 13. i 14. ožujak 1971., *Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnoga jezika*

⁴¹ Isto., 403. – 405.

⁴² Isto., 405. – 406.

⁴³ *Šezdesete u Hrvatskoj – Mit i stvarnost*, Školska knjiga, Zagreb, 2018. str. 32.

V. ŽIVOT TINEJDŽERA U RIJECI 1960-ih NA TEMELJU PROVEDENIH INTERVJUA

Situacija u Rijeci tih godina temeljila se na odnosima proizašlim nakon Drugog svjetskog rata. Poslijeratnim su mirom u Parizu⁴⁴ Rijeka i Sušak spojeni u jedno i Rijeka je pripala Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji. Osim s poslijeratnim oporavkom, Rijeka se morala nositi s kontroverzama oko nacionalnog i ideološkog prijelaza s fašističkog talijanskog režima u socijalistički jugoslavenski režim. Do 1949. godine sastav stanovništva je bitno izmijenjen, čak dvije trećine, nakon što je velik broj Talijana, ali i stanovnika drugih nacionalnosti, napustilo grad. S druge strane, stanovnici iz drugih dijelova Hrvatske i Jugoslavije doselili su u Rijeku. Komunisti su se smatrali strankom koja je uspjela riješiti nacionalno pitanje u državi (multinacionalna država južnoslavenskih naroda pod sloganom „Bratstvo i jedinstvo“). Međutim, nacionalne su manjine u poslijeratnom razdoblju bile pod političkom i nacionalnom represijom te nisu bile uključene u ideju stvaranja jugoslavenske nacije, no kasnije su nacionalnim manjinama dozvoljena kulturalna prava i korištenje vlastitim jezikom (Ustav 1963.). Odlaskom Talijana iz Rijeke odlazili su i talijanski radnici, koji su, da bi opstala industrija u Rijeci, nadomješteni radnicima iz ostalih dijelova Jugoslavije, čime se polako počinje stvarati slika o Rijeci kao gradu otvorenom za sve, bez obzira na nacionalnu, vjersku ili inu pripadnost.⁴⁵

Za integraciju talijanske manjine u novu multinacionalnu zajednicu u socijalističkoj Rijeci, važnu je ulogu imala činjenica da je tijekom rata dio Talijana sudjelovao u partizanskom pokretu, gdje su se Hrvati i Talijani zajednički borili protiv fašizma. Trebalo je potaknuti socijalističku verziju talijanskog nacionalnog identiteta jer je Rijeka, zahvaljujući dugom suživotu, slovila kao „grad Hrvata i Talijana“, stoga su svu pažnju usmjerili na oživljavanje hrvatskog nacionalnog identiteta u gradu. To je značilo kroatizaciju imena ulica, trgova i ostalih gradskih mjesta, osnovati muzeje i galerije, osnivanje Hrvatske drame te povezati Rijeku s hrvatskom kulturnom i povijesnom pozadinom. Osim Talijana, u Rijeci je rastao broj Slovenaca i Srba.

⁴⁴ 10. veljače 1947.

⁴⁵ Abram, Marco. *Integrating Rijeka into socialist Yugoslavia: the politics of national identity and the new city's image (1947. – 1955.)*

Glavni su čimbenici uspješne lokalne samouprave bili udruženja radnika i mjesne zajednice. Jedan od glavnih razvojnih pravaca u Rijeci bili su trgovina i industrijska djelatnost, u čemu su prednjačili brodogradilišta „3. maj“ i „Viktor Lenac“, a od velikog je značaja bila i obnova ceste Rijeka – Zagreb, koja je povezala Rijeku s glavnim gradom, a dovršena je 1954. godine. Uvedena su nova organizacijska i tehnološka poboljšanja u riječke tvornice i brodogradilišta, osposobljeni su novi terminali za prihvat teretnih brodova, Brajdica i Delta, a 1965. su godine proradili i novi kapaciteti nafte u Urinju. U tom je razdoblju, do 1973. godine, produktivnost u Rijeci porasla za 35,6% i bila je na najvišoj razini u čitavoj zemlji.⁴⁶

Šezdesetih su godina udareni temelji nove informatičke djelatnosti te se u velikim radnim organizacijama, poput „3. maja“, „Torpeda“ i „Luke“, formiraju prvi centri za automatsku obradu podataka.⁴⁷

Samoupravne interesne zajednice formiraju se u gotovo svim sferama društvenog života, od brige, odgoja i osnovnog obrazovanja djece, kulture, zdravstva, zapošljavanja, stambeno – komunalnih djelatnosti, izgradnju objekata infrastrukture itd. Od 1965. godine građani izdvajaju svoja sredstva namijenjena unapređenju školstva, dječje zaštite, zdravstva, kulture, fizičke kulture te ublažavanju problema infrastrukture, što pridonosi razvoju društvenog standarda. Time je osobni standard stanovnika Rijeke bio iznad standarda Jugoslavije.⁴⁸

No, kako su živjeli tinejdžeri u Rijeci? Kako bih dobila uvid u to kako je bilo biti tinejdžer u Rijeci šezdesetih godina dvadesetoga stoljeća, glavni su mi izvor bili intervjui s osobama koje su tih godina bili tinejdžeri. Pritom sam se proizvoljno ograničila na ljude rođene između 1945. i 1955. godine, s odmakom od nekoliko godina. Problemi s kojima sam se na samome početku susrela bili su nezainteresiranost ili strah od razgovora o tom periodu njihova života. Neki su mi ljudi rekli kako ne žele da se zna jer bi ih netko mogao prepoznati, čak i nakon što sam napomenula da imena nisu važna i da ću samo ja znati s kime sam provodila intervjue. Drugi je problem bio nedostatak ljudi rođenih u tom proizvoljno određenom razdoblju, a da su živjeli u Rijeci. Naime, Rijeka je oduvijek poznata kao grad koji je primao svakoga i svakome pružio ruku dobrodošlice ako ju je trebao. Iako nije nedostajalo ljudi koji su rođeni u tome razdoblju, oni su tek u nekom kasnijem periodu svoga života preselili u Rijeku, stoga nisu mogli zadovoljiti potrebe ovoga rada. Istraživanje sam provela ispitavši dvadeset osoba rođenih u tom razdoblju i koji su u to doba živjeli u Rijeci. Naposljetku sam poslala upite

⁴⁶ *Povijest Rijeke*. Tipograf. Rijeka 1988., str. 418. – 419.

⁴⁷ Isto., str. 419.

⁴⁸ Isto., str. 421. – 429.

Klubovima starijih osoba, s kojima sam ostvarila uspješnu suradnju i koji su rado pristali sudjelovati u mojem istraživanju. Žene su se pokazale pristupačnijima i više voljnima sudjelovati u mojem istraživanju, stoga je od dvadeset ispitanika bilo samo 5 muškaraca i 15 žena. Najstarija je ispitanica rođena 1939. godine, što mi je poslužilo kao usporedba s mlađim generacijama, ali i uvod u središnju temu mojega istraživanja, a najmlađa je ispitanica rođena 1953. godine. Prosječna godina rođenja ispitanika je 1947., što znači da su to uglavnom ljudi preko 70 godina starosti, još jedan od razloga zašto nije bilo više zainteresiranih ispitanika. Bez suradnje s Klubovima starijih osoba ovaj rad ne bi bio moguć i na tome im neizmjereno hvala. Intervjui su provedeni u listopadu 2019. godine.

Pitanja koja su mi služila kao orijentir kako bih saznala o životu tinejdžera 1960-ih godina u Rijeci bila su:

<i>Koje ste godine rođeni?</i>
<i>Koju ste školu pohađali?</i>
<i>Kako je to bilo biti tinejdžer u Jugoslaviji 1960-ih?</i>
<i>Jeste li učili u školi što znači biti tinejdžer?</i>
<i>Gdje ste se najčešće sastajali?</i>
<i>Jesu li postojali neki punktovi u gradu kojima su imena znali samo mladi, kolokvijalno?</i>
<i>Gdje ste najradije izlazili?</i>
<i>Kakvi su bili izlasci?</i>
<i>Je li postojao noćni život u Rijeci?</i>
<i>Kakvu ste glazbu slušali, što je bilo popularno?</i>
<i>Sjećate li se prvih ljubavi?</i>
<i>Kako su izgledali spojevi, „rendesi“?</i>
<i>Jeste li odlazili u kino?</i>
<i>Koliko je kino bilo dostupno mladima?</i>
<i>Kakva je bila cijena karata s obzirom na tadašnje plaće?</i>

<i>Jeste li čitali?</i>
<i>Što ste najradije čitali?</i>
<i>Koji su časopisi za mlade tada bili popularni?</i>
<i>Jeste li se bavili slobodnim aktivnostima?</i>
<i>Koliko su one bile dostupne?</i>
<i>Što je bilo najpopularnije?</i>
<i>Sjećate li se nekih riječi koje su samo mladi upotrebljavali, a koje su bile nepoznate odraslima (kolokvijalni govor mladih, žargon)?</i>
<i>Kako ste se oblačili?</i>
<i>Što se najviše nosilo?</i>
<i>Otkuda ste saznavali o trendovima?</i>
<i>Je li bilo moguće kupiti odjeću najmodernijih trendova u Rijeci, odnosno Jugoslaviji?</i>
<i>Je li odjeća bila cjenovno dostupna ili nedostupna?</i>
<i>Koliko je TV bio dostupan?</i>
<i>Koliko je programa postojalo?</i>
<i>Kakve su se emisije najčešće emitirale?</i>
<i>Je li se slušao radio?</i>
<i>Koliko su zapadni trendovi uopće bili dostupni i eksponirani u Jugoslaviji?</i>
<i>Kakav je bio odnos s roditeljima?</i>
<i>Je li se govorilo o tinejdžerima kao takvima?</i>
<i>Koliko je taj odnos bio blizak ili nije?</i>
<i>Jeste li mogli pričati o seksualnosti?</i>
<i>Koliko je ta tema bila dostupna?</i>
<i>Kakav je bio odnos s vršnjacima?</i>

<i>Jeste li s njima mogli razgovarati o seksualnosti?</i>
<i>Na koji ste način saznavali o stvarima vezanim za seksualnost i otkrivanje iste?</i>
<i>Koliko su se konzumirali alkohol, cigarete?</i>
<i>Što je bilo s maškarama, jeste li odlazili na maškare i gdje?</i>

Djevojke su uglavnom pohađale „ženske“ škole, poput gimnazije, trgovačke, medicinske, privredne, upravne ili ekonomske škole, dok su dječaci uglavnom pohađali tehničku, elektroindustrijsku ili strojarsku školu, zanatske, tipično „muške“ škole. Bilo je važno ići u školu *gdje sama mogu zarađivati jer je bilo teško, nije bilo novaca.*⁴⁹ Oni koji su dolazili iz mjesta van Rijeke uglavnom su boravili u domu na Podmurvicama, a uz dječji doplatak i stipendiju novaca nije nedostajalo. Gospodin iz Studene išao je u školu u Opatiju, gdje je i živio tijekom školovanja jer je bilo jednostavnije iz Studene preseliti u Opatiju, zbog nedostatka autobusnih linija. Početkom šezdesetih se pojavila linija za Studenu, ali je ona vozila dva ili tri puta dnevno tako da ste bili prisiljeni ići negdje u privatni smještaj. Danas djeca svakodnevno bez problema prelaze te relacije kada idu u školu, no šezdesetih još niti sve ceste nisu bile izgrađene, koje bi povezivale različite dijelove Rijeke i okolice. Na selu neka djeca čak nisu niti išla u srednju školu, već su ih roditelji pripremali jer je trebalo raditi i pomagati kod kuće, smatralo se da ne treba više učiti od čitanja i pisanja.

U školama se nije govorilo o tome što znači biti tinejdžer i što bi ono podrazumijevalo. Također, tinejdžer je pomodni pojam koji je u naš jezik došao posredstvom engleskoga jezika. U to se doba za tinejdžere, odnosno adolescente upotrebljavao pojam *omladina*. Značenje pojma je jednako, u školama se nije učilo niti razgovaralo o *omladini, tinejdžerima, adolescentima* ili kako ih god zvali. Radi lakšeg sporazumijevanja u nastavku ću upotrebljavati pojam *tinejdžeri*. *Problematika tinejdžerstva se nije spominjala u školi, nije se naglašavalo, bilo je normalno, nisu niti roditelji govorili o tome, eventualno među sobom, ali i to se stavljalo pod tepih. Nitko nije pričao o pubertetu, nije bilo naglašeno, više se govorilo o problemima u školi (ocjene), ne onima vezanima uz odrastanje, bilo je puno zabrana (npr. ako se je dobila loša ocjena u školi, nema izlazaka subotom).*⁵⁰ Djevojke bi se našminkale jer im je to bilo *fora* pa bi prije škole morale otići u zahod obrisati šminku jer nisu smjele biti

⁴⁹ žena, r. 1949. (Grobnik) 10.10.2019.

⁵⁰ muž, r. 1951. i žena, r. 1949. 2.10.2019.

našminkane u školi. U školama su se nosile kute tako da su učenici bili jednaki, a ispod bi se „normalno“ oblačili. Nije postojao predmet u školi koji bi tadašnju omladinu obrazovao da bi im objasnio što se događa s njihovim tijelom i pobudama, stoga su se snalazili na razne načine. Glavni je način bio saznavanje o svojoj seksualnosti iz vlastitog iskustva. Odnos nastavnika i učenika je više bio formalan, početkom 1960-ih je još uvijek dio nastavnika radio honorarno, koji zbog preangažiranosti nisu imali vremena za odvijanje sistematskog nastavnog i odgojnog rada. S takvim se nastavnicima nije uspijevalo efikasno raditi na stručnom i pedagoškom odgoju, što je za sobom povlačilo i ponašanje učenika, koji su ili imali slabije rezultate ili su se neodgovorno odnosili prema radu i ispunjavanju svojih obaveza. Stoga se nastojalo provesti novu obrazovnu reformu, kojom će mladi ljudi stvoriti pravilan odnos prema radu i upravljanju, ističući da je rad osnovna vrlina svakoga čovjeka, što je svesrdno propagirao Savez omladine. Isticala se potreba stalne suradnje škole s obiteljima i okolinom u kojoj se učenici kreću, jer je to jedini ispravan način za ostvarenje (i politički prihvatljivih) uspješnih odgojnih ciljeva. Idejno-politički rad bio je važan faktor u obrazovanju mladih. Bilo je potrebno sistematski obrazovati mlade ljude na ideološkom planu kako bi ih se osposobilo za društveno-politički život. Također, cilj je bio što više mladih uključiti u rad Saveza omladine, kako bi se uspješno provodila ideja o idejno-političkom obrazovanju omladine.⁵¹ Međutim, praksa je bila nešto drugo. Kroz čitav se arhivski fond protežu dokumenti i zapisnici sa sastanaka omladinskih organizacija na području općine Rijeka kojima je cilj privući mlade ljude, iz čega možemo zaključiti da odaziv nije bio velik. Pokušalo se na početku svake godine provesti istraživanje o deficitarnim radnim mjestima, kako bi se mlade na taj način usmjerilo koju srednju školu odabrati, ali i ispitati težnje i želje mladih ljudi. Samoupravljanje je bilo prisutno i u školama, učeničko samoupravljanje djelovalo je u zajednicama učenika, slobodnim aktivnostima i drugim oblicima. Brinulo se za rad i odgoj svojih članova, konstruktivno se odnosilo prema problemima škole, a provodile su se akcije za stvaranje uvjeta afirmacije rada, stjecanja znanja i izgrađivanja savjesne i odgovorne ličnosti učenika, ali i suradnja sa svim organima škole. Ipak, nedovoljna društvena samostalnost i angažiranost škole i njezinih organa u vidu materijalnih uvjeta te organizacije i metoda školskog rada s društvenim potrebama u znatnoj je mjeri ograničavala učeničko samoupravljanje. Na učeničko su samoupravljanje negativno utjecale i druge poteškoće: pomankanje školskog prostora, rad u više smjena, nedostatak kadrova i nedovoljna materijalna i tehnička sredstva za izvođenje obrazovno-odgojnih procesa. Nedovoljna

⁵¹ HR-DARI-DO-47 Inventar arhivskog fonda Omladinskih organizacija na području općine Rijeka 1947. – 1973.. *Izveštaj o radu za 1963. godinu* (kut. 31)

pedagoška osposobljenost nekih nastavnika za rad na razvijanju učeničke samouprave i nedovoljna suradnja školskih organa i nastavnog osoblja na poticanje i prihvaćanje učeničkih inicijativa, pedagoški nerazrađena pitanja oko sadržaja i metoda rada u nekim zajednicama još su neki od problema s kojima su se učenici prilikom samoupravljanja morali nositi i što je otežavalo učeničko samoupravljanje uopće. Osnovni sadržaji učeničkih organizacija usmjereni su na život i rad u školi, a prvenstveno na pitanja učenja i nastave, odnosa, discipline, materijalni, socijalni i drugi problemi učenika itd. Zadaća školskih organa i organizacija Narodne omladine bila je razvijanje odnosa među učenicima koji bi poticali pozitivan stav prema učenju i radu, u kojoj vrijedni i društveno aktivni učenici doživljavaju punu afirmaciju i priznanje.⁵² Jedan je gospodin sustav obrazovanja opisao sljedećim riječima: *obrazovali su nas na način otprilike kako su smatrali da treba, odgoj se je bazirao na „ja želim da ti nama (društvu) budeš takav“*,⁵³ te je time opisao sustav u cijelosti. Učenike se putem škole pokušalo oblikovati za budući radni vijek, kakav bi pravi radnik trebao biti i ako bude takav, društveno poželjan, dobit će priznanje.

Društvo je u to vrijeme bilo zatvoreno po pitanju seksualnosti pa se nije toliko otvoreno govorilo o tome. Dolazi do ubrzanog tehnološkog razvoja, što također stvara sve veći generacijski jaz između roditelja i mladih, rođenih u različitim povijesnim vremenima, iako možda po godinama i nisu toliko daleko. Tehnološki i društveni se razvoj, pogotovo u tom razdoblju, odvijao munjevitom brzinom te se činilo kao da su starije generacije roditelja stoljećima iza mlađih generacija.⁵⁴ Stoga nije bilo uobičajeno razgovarati s roditeljima o temi seksualnosti. Neki su poskrivečki nabavljali knjige o seksualnom odgoju ili su ih „krali“ od roditelja, čitali ih i na taj način učili ili razgovarajući s prijateljima vršnjacima, nešto se saznavalo od starijih braće i/ili sestara. Na taj su način međusobno razmjenjivali ono što su naučili, tumačili na svoj način i nerijetko prenosili u izmijenjenom i/ili pogrešnom izdanju. Buntovništvo nije bilo prihvaćeno, a o seksualnosti se u društvu nije govorilo, ono je bilo rezervirano za privatnu sferu. Po pitanju seksualnosti, *svatko se snalazio kako je znao, mama mi je govorila: „Čuvaj se ti muških, samo na jedno misle.“ Kako ću se čuvati, nitko mi nije govorio ništa, od čega da se čuvam?!⁵⁵* Mladi se u to vrijeme nisu toliko otvoreno upuštali u seksualne odnose, pogotovo djevojke, koje su uglavnom čekale nekog ozbiljnijeg dečka kako bi s njime upoznale svijet seksualnosti. Bilo je onih koji su više eksperimentirali i smatrali se

⁵² HR-DARI-DO-47 Inventar arhivskog fonda Omladinskih organizacija na području općine Rijeka 1947. – 1973.. Referat za osnivačku konferenciju Metalno-prerađivačke škole. Rijeka, 23. IX. 1962. (kut. 30)

⁵³ muškarac, r. 1950. (Zamet) 3.10.2019.

⁵⁴ Lacković-Grgin, Katica. *Psihologija adolescencije*, str. 103. – 111.

⁵⁵ žena, r. 1949. 2.10.2019.

„lakima“, ali se takve osuđivalo. Jedna je gospođa istaknula kako joj je mama kupila knjigu iz koje je mogla naučiti sve što treba znati o seksu i davala joj je savjete poput „*nemoj da te vidim negdje da se natežeš jer uvijek postoji kutak*“.⁵⁶ Djevojke su za „one dane u mjesecu“ koristile krpe umjesto uložaka, a kako se hlače u to vrijeme još nisu naveliko nosile, bojale su se hoće li im ispasti ili ne. Bilo je i djevojaka koje nisu znale što je menstruacija jer im nije imao tko objasniti, razgovarati s roditeljima o tome bilo je „ne daj, Bože“. Budući da je šezdesete uzdrimala i seksualna revolucija, ona se na ovim prostorima nije osjetila. Mladi nisu bili svjesni da se nešto takvo događa, kasnije su čuli za nju, ali nije bila toliko izražena. Pornografija, kojoj je popularnost u Europi ubrzano rasla, počeli su izlaziti pornografski časopisi (am. *Playboy*), u Hrvatskoj je bila zabranjena do 1991. godine. Vlast je nekritičku erotiku i pornografiju smatrala „zapadnjačkim“ fenomenom i interpretirala ju je kao znak moralne dekadencije. Proizvodnja i raspačavanje pornografije smatrani su uvredom za moral te su se takvi prijestupi kažnjavali i sa do godinu dana zatvora. Do pojave časopisa „*Erotika*“ 1984. godine u Jugoslaviji nije postojao niti jedan časopis koji bi se mogao nazvati pornografskim, ali su postojali oni s erotskim sadržajima. Ipak, kako bi se popularno reklo, „zakoni su tu da se krše“, tako je i pornografija pronašla svoje puteve. U ove je krajeve (Rijeka i okolica) pornografija pristizala zahvaljujući gasterbajterima, ali i blizini Trsta.⁵⁷ Međutim, ipak se o seksualnosti najviše „učilo“ slušajući priče i dijeleći iskustva s drugim kolegama, vršnjacima ili starijim braćom i sestrama. Te su informacije nerijetko bile nepotpune i iskrivljene. Razgovori s roditeljima najčešće nisu dolazili u obzir zbog prevelikog generacijskog jaza, konzervativnih i zatvorenih stavova roditelja po pitanju seksualnosti, ali i velikih razlika u poimanju društvenih vrijednosti.

Odnos s roditeljima varirao je od obitelji do obitelji, ali je uglavnom bio zatvoren, pogotovo što se tiče seksualnosti. Roditeljski autoritet nije dovođen u pitanje. Generacijski je jaz bio mnogo veći nego danas, postojala je tzv. „distanca s poštovanjem“, ali se „znao red“, to je bila osnovna odrednica odnosa prema starijima. U osnovnoj je školi postojao red, znalo se kad se mora ići u krevet, obično je to bilo oko osam ili devet navečer. U srednjoj je školi ipak bilo malo popustljivije, ali nikada do kasno, barem za vrijeme radnog tjedna, dok je bila škola. Bilo je više poštovanja prema roditeljima i starijima uopće, ali stariji su oduvijek kritizirali mlade. U nekim je obiteljima odgoj ovisio i o politici koja se provodila, a pritom je posebno isticana strogost. *Imao sam strogog očuha, on mi je bio jedini tata, ali je bio u SUP-u i bio je*

⁵⁶ Milena, r. 1945. (Senj) 10.10.2019.

⁵⁷ Dukovski, Darko. *Istra 'spod ponjave*. str. 37.-38.

strog, stoga nisam mogao pričati s njime o tome, tako otvoreno, znao se red. Bio sam vražić, onako dječje, ništa ozbiljno, u školi sam bio 2, 3 (ocjene), znao skupiti 3, 4 jedinice, morao nositi doma pismo da dođu u školu pa bi sjeli skupa za stol i razgovarali o tome, ali to je bilo to, nije da smo prijateljski razgovarali.⁵⁸ Tata je bio veliki komunist, nismo mu ni rekli da smo se oženili u crkvi, njemu nismo niti rekli, sve je bilo nekako prešutno, znao je, ali nikad nismo govorili o tome.⁵⁹

Tijekom tjedna, dok se išlo u školu, „obavezno“ je bilo prošetati Korzom. Popularna je bila tzv. Četrnajstica (na vrhu Nebodera na Sušaku) za popiti *pijaču*, moglo se puštati glazbu na džuboksu, a bilo je popularno mjesto i za *markiranje* iz škole jer profesori tamo nisu zalazili. Kont je i onda, a ostao je i danas, jedno od glavnih sastajališta mladih, može se reći konstanta grada na Rječini, barem što se mladih tiče. Priča o Kontu započinje u drugoj polovici šezdesetih godina kada su ga novi rockerski bendovi polako počeli preuzimati, a vrhunac je doživio krajem sedamdesetih i osamdesetih, u vrijeme pankersko-novovalne vladavine. Kont je bio fiktivna granica između *nas* i *njih*, što može značiti *mladi* i *stari*,⁶⁰ ali i granica između, popularno nazivane, *parfumerije* i *drogerije*⁶¹. Za one s Grobnika, glavno mjesto sastanaka bila je čitaonica u Podhumu, gdje se zajednički mogao gledati TV, družilo se po kavanama, sportskim terenima ili se znalo prošetati po *Lungo mare*.

Bunt tinejdžera i mladih općenito najviše se osjetio kroz glazbu. Šezdesete su bile godine pojave rocka na jugoslavenskoj sceni, a prvi hrvatski (i jugoslavenski) rock'n'roll bend bili su riječki „Uragani“, sastavljeni od srednjoškolaca gimnazije na Sušaku, čime je započela identifikacija Rijeke kao kolijevke i grada rocka. Svoju su glazbenu priču započeli krajem 1961. godine na pozornici Amaterskog kazališta Viktor Car Emin, a svirali su obrade Champs-a, Johnny and the Hurricanes-a, Shadows-a, Elvisa Presley-a, Fats Domina i Conway Twesty-a te su na taj način unijeli svježinu, nešto drugačije od već ustaljenih ritmova talijanske pop-glazbe. Uragani su pokrenuli val pojave novih rock'n'roll grupa na riječkoj glazbenoj sceni šezdesetih godina, ali i kasnije. Slijedili su ih „Sonori“, „Sinovi mora“, „Henric III.“ i „Bohemi“ te „Sirene“, kao prvi ženski rock'n'roll bend. Sve je više mladih prihvaćalo novi glazbeni žanr na riječkoj sceni i nove bendove, stoga se pojavilo pitanje gdje

⁵⁸ muškarac, r. 1951. (Zamet) 3.10. 2019.

⁵⁹ žena, r. 1947. (Zamet) 3.10.2019.

⁶⁰ Dotad je Kont, odnosno kavana hotela Continental i njezina terasa, bio mjesto druženja umirovljenika, koje su šezdesetih počeli preuzimati rokeri, doduše, misleći na prostor ispred kavane i hotela.

⁶¹ *Parfumerija* je sinonim slastičarnice kao okupljališta „šminkerskih“ likova, oni koji su žrtve modnih marki i *brand storminga*, „prodali dušu“ konzumerizmu. *Drogerija* podrazumijeva suprotno, odmetništvo od dominantne kulture. Doduše, spomenuti nazivi su došli nešto kasnije, pojavom pankera i kožnih jakni sa zakovicama, u kožnim hlačama i s irokez frizurama.

će se održavati svirke. Među gimnazijalcima je postojalo rivalstvo koje postoji još i danas, koja je gimnazija bolja, ona na Sušačka ili Riječka gimnazija? Uragane su činili gimnazijalci iz Sušačke gimnazije i bili su prvi rock bend na jugoslavenskom prostoru. Kako ne bi ostali zakinuti, Riječka je gimnazija ponudila alternativu, prvi ženski rock bend, Sirene, nastao krajem školske godine 1963./1964. Međutim, rivalstvo je bilo samo „na papiru“, dva su se benda podržavala, a Uragani su, kao iskusniji, koristili kao tutori svojim ženskim kolegicama.⁶²

Sa sve većom popularnošću novih bendova, postavilo se pitanje mjesta gdje bi se takvi plesnjaci održavali. Plesnjaci su bili mjesta gdje su se mladi mogli zabavljati, plesati, upoznavati i družiti. Mjesne su se zajednice već krajem pedesetih godina počele koristiti u svrhu plesnih prostora gradske mladeži. Plesnjaka je bilo po čitavome gradu. Svaki je dio grada imao svoje mjesto, plesnjaci su se održavali u dvoranama unutar mjesnih odbora, a ulaz se naplaćivao. Sama činjenica da su se plesnjaci uglavnom održavali unutar mjesnih odbora govori o prikrivenoj prirodi tih plesnjaka. Njih su uglavnom organizirale omladinske organizacije Saveza omladine. Na taj se način moglo kontrolirati plesnjake od strane organa reda i mira, a da ne djeluje kao da se kontrolira. Vlast je i sama godinama prije shvatila da neće daleko dospjeti budu li ukidali sve što dolazi sa Zapada, stoga su „pustili“ u društvo neke zapadnjačke utjecaje, dok god oni nisu narušavali sliku Jugoslavije kao savršene zemlje za život ili dok nisu pretjerano štetili jugoslavenskom socijalizmu, ali i kako bi se pokazali otvorenijima od ostalih socijalističkih zemalja, uspješno manevrirajući između Istoka i Zapada, a pritom ostajući „svoji“. U prijevodu, moglo se svirati i puštati sve, dok god ne šteti postojećem režimu. To se odrazilo i na kulturnu scenu. Bilo je potrebno na neki način donijeti mladima kulturno-zabavni program, ali da se ne zaboravi i onaj idejno-politički aspekt. Tome u prilog govori činjenica da je riječki rock rano dospio i na Korzo, u samo središte grada. Riječki je rock odbio biti na marginama društva, a tadašnja je gradska vlast shvatila da Rijeka više ne može postojati bez rocka ili rock bez Rijeke. Uragani su 1963. godine zasvirali na Korzu i zabavljali mnoštvo koje se skupilo u okviru programa posvećenom Danu mladosti. Isto se dogodilo i narednih godina, Korzo je oživjelo rock ritmovima na koje je okupljeno mnoštvo plesalo i zabavljalo se. Kada govorimo o počecima klupske riječke scene nezaobilazan je bio klub „Husar“⁶³ na adresi Dežmanova 3. To je bila prva diskoteka u Rijeci i u Hrvatskoj (i Jugoslaviji) općenito te jedna od prvih u Europi. Glazba se puštala s ploča

⁶²Đekić, Velid. *91. decibel*. Meandarmedia. Zagreb. 2009. str. 77.-78.

⁶³ Isto., str. 24.

koje su se nabavljale izvana, uglavnom preko pomoraca ili iz Trsta, što znači da Rijeka, što se glazbe tiče, nije zaostajala za trendovima na Zapadu. Popularan je bio plesni prostor „Index“ (Krešimirova ulica), u kojemu je svirao istoimeni bend, a na njegovu se mjestu danas nalazi studentski restoran istoga naziva. Slijedili su Dinamo (J. P. Kamova), Sayonara (Strossmayerova), Mustafa (Teslina), Talija (Vodovodna). Plesnjaci su se održavali i na Krnjevu, u Circolu, u mjesnoj zajednici Kozala, ili u poduzećima poput Transjuga, Novog lista ili Riječke banke, ali i u Domu željezničara, Dom 3. maj, Dom Rikard Benčić, Klub pomoraca, zametski Dom, Društvo Polet, Čitaonica na Trsatu, dom Partizan na Belvederu, kino Jadran te hotelima Neboder, Jadran i Park. Ljeti su se plesnjaci održavali na otvorenom, Nafta (Slaviče Vajnera Čiče), Tenis (Šetalište XIII. divizije), Trsatska gradina i na terasi uz trsatsku Čitaonicu. Za one bliže Opatiji ljeti i u toplijim mjesecima sviralo se na terasama hotela, hotel Zagreb je bio uglavnom mjesto na koje su mladi odlazili plesati i zabavljati se, a hotel Kvarner je bio mjesto za starije i to se znalo i poštivalo. U početku se glazba puštala uglavnom s ploča, a sve većom pojavom novih bendova, odnosno VIS-ova (vokalno-instrumentalnih sastava), glazba je „oživjela“. Sviralo se sve što je bilo moderno, sve zapadnjačke uspješnice, uključujući one s festivala u San Remu, koji je imao veliki utjecaj na glazbeni izričaj ovdašnje omladine.⁶⁴ Glazbom su se nastojale probijati granice, bilo političke, ljubavne ili seksualne i slično. Budući da su nove bendove riječke scene činili tinejdžeri i mladi, ne iznenađuje da su njihova autorska djela progovarala o „problemima“ mladih, a najčešće je to bila seksualnost, politika nikad nije pretjerano zanimala mlade ljude. Primjerice, pjesma „Školjka“, autorska skladba Uragana, titula za prvu uspješnicu hrvatskog rock'n'rolla na Melodijama Kvarnera 1966. godine, govorila je o ljubavi prema djevojci. *Polagan ritam valova kojima je taj „slow rock“ zapljuskivao plesni podij dušu je dao za usklađene korake dvaju priljubljenih tijela, kao metaforu, kao ekvivalent i kao prigodu za obazrivo mladenačko ispitivanje priželjkivanog teritorija „drugog“.*⁶⁵ Međutim, šezdesete su još uvijek bile većim dijelom čedne godine, stoga je ipak postojala norma „poželjnog i dopustivog“ u glazbi. Česti motiv riječkih rock pjesama bilo je i more i mediteranski *štih*⁶⁶, a vjerojatno su kao inspiracija služile i plaže na Pećinama, gdje bi se mladi uputili nakon plesnjaka na Tenisu. Nezaobilazno mjesto na riječkoj plesnoj sceni čini kulturni klub „Palach“. „Palach“⁶⁷ su 1968. godine pokrenuli studenti Medicinskog fakulteta sa željom da stvore mjesto gdje bi se studenti družili. Nazivao se Studentski klub Indeks jer je pedesetih na tom mjestu djelovala studentska

⁶⁴ Đekić, Velid. *91. decibel*. str. 24.

⁶⁵ Isto. str. 30.

⁶⁶ prepoznatljivo svojstvo (reg.)

⁶⁷ Isto. str. 67.

gostionica „Indeks“, a od 1969. godine klub mijenja ime u Studentski klub „Palach“, u čast preminulom češkom studentu čije je ime nakon Praškog proljeća postalo sinonimom za odbijanje *demokracije na ruski, tenkovski način*.⁶⁸ Lokalna je komunistička vlast takvu promjenu naziva odobrila jer je to smatrala znakom prihvaćenosti svoje politike odmakom od SSSR-a. Teatro Fenice je bio koncertni prostor, a rock izvođači su šezdesetih bili dobrodošli. Među popularnim riječkim i hrvatskim rock bendovima, u Teatru je 1963. godine nastupio Rockin' Wickers, prvi britanski bend u Jugoslaviji. To je pokazatelj kako je Rijeka šezdesetih godina itekako pratila svjetske, zapadnjačke trendove i uvodila ih u Jugoslaviju. Riječki tinejdžeri mogli su uživati u britanskom bendu slušajući ga u vlastitome gradu.

Vokalno-instrumentalni sastavi (VIS) uživo su svirali glazbu koju su prethodno čuli na festivalima, poput onog u San Remu te su je reproducirali na plesnjacima i na taj su način prenosili zvukove zapadnih uspješnica domaćoj publici. Hrvatski pandan festivalu u San Remu bio je Festival zabavne glazbe u Zagrebu, osnovan 1954. godine, a 1958. godine je u Opatiji održan prvi „Festival Opatija“. Na repertoaru je bilo svega, od domaće do strane glazbe, a važno je bilo jedino da je veselo i da je plesno. Iako su pojavom Beatlesa domaći izvođači uglavnom pali u drugi plan, u Rijeci i okolici se i dalje zadržao sanremovski i hrvatski festivalski trend. Momci su uglavnom prilazili djevojkama koje bi im se svidjele, a ako bi ih one odbile, odlazili su pokušavati kod neke druge. Smatralo se nepristojnim odbiti nekog momka, a onda otići plesati s nekim drugim, bolje je bilo reći da je cura zauzeta. Međutim, tijekom večeri postojali su plesovi, tzv. „dame biraju“, gdje su djevojke birale partnere. Ova činjenica govori u prilog afirmaciji feminističkog pokreta, djevojke mogu same izabrati s kime žele plesati, mogu prići momku koji im se svidio ili jednostavno ignorirati onoga tko im se nije svidio. Plesnjaci su bili izvrsna mjesta za upoznavanja i stvaranje novih ljubavi, mjesta na kojima su se mladi družili. Ples bi počinjao u popodnevnim satima i trajao do večernjih sati, uglavnom do deset ili jedanaest. Posljednja pjesma koju bi glazbeni sastavi izvodili bila je „Laku noć (ti želim), draga“ i to je značilo da je ples gotov. Oni koji su živjeli van Rijeke i boravili u učeničkom domu tijekom trajanja školske godine, morali su imati pismeno dopuštenje roditelja do kada smiju ostati vani, no mladi su se znali snaći i „namoliti“ odgajateljicu duži izlazak. Što se tiče izlazaka nakon srednje škole, tada se počelo odlaziti u Opatiju ili Crikvenicu, ovisi u kojem je dijelu grada tko živio, na istoku ili zapadu, i to kada su momci uglavnom već počeli raditi ili su imali automobile.

⁶⁸ Isto.

Mladi su slušali sve što je bilo moderno. Osim novonastalih rock'n'roll sastava koji su uživali sve veću popularnost u gradu na Rječini, zahvaljujući već spomenutom glazbenom festivalu u San Remu i glazbenim sastavima tinejdžeri u Rijeci nisu zaostajali za svojim vršnjacima. Također, kupovale su se ploče, uglavnom u Trstu ili se do njih dolazilo preko pomoraca ili gasterbajtera. Plesali su se sentiši, valceri i polke, potresujka osobito za maškare, tango. Slušao se jazz, talijanska glazba, rock, domaća glazba, tada su popularni bili Beatlesi, Rolling Stonesi, Elvis Presley, Tom Jones, Jimi Hendrix, Janis Joplin, Animals, Kinski, a popularan je bio i Radio Luxembourg, koji je vrtio sve uspješnice sa svjetskih top lista i kojim su se mladi osjećali bliži svojim vršnjacima sa Zapada te su tako mogli biti dio svijeta. Od jugoslavenskih izvođača slušali su se Crveni koralji, jedan od tada popularnijih bendova, Dubrovački trubaduri, Uragani, prvi jugoslavenski rock sastav koji je nastupio baš u riječkom kazalištu Viktora Cara Emina,⁶⁹ Dalibor Brun, Tereza Kesovija, Radojka Šverko, Ivica Šerfezi, Gabi Novak, Trio TVD, Vice Vukov, Duško Lokin, Đorđe Marjanović, Ivo Robić, Duo s Kvarnera i mnogi drugi. Ivo Robić je na ovim prostorima uživao veliku popularnost, što dokazuje i činjenica da je čak 30 godina (1950.-1980.) zabavljao publiku na terasi hotela Kvarner u Opatiji. Twist je šezdesetih postao popularan zahvaljujući rock'n'roll glazbi, a nije zaobišao niti ove prostore te su ga mladi rado plesali na plesnjacima. VIS-ovi su nastojali publici i mladima što vjerodostojnije donijeti svjetske uspješnice, stoga su uvijek morali biti u toku. Postojalo je svojevrsno takmičenje između VIS-ova, tko će prije doći do nove skladbe na svjetskoj sceni, ali i što vjerodostojnije je prenijeti publici. Onaj sastav koji je to redovno radio, dakako, uživao je i najveći ugled i nije se trebao brinuti za budućnost i gaže. U početku su sastavi svirali za sendvič i vodu, eventualno bi se platio putni trošak ako je svirka bila izvan Rijeke. Sve većom popularnošću VIS-ova i rastućom potrebom za živom svirkom na plesnjacima, članovi sastava su počeli dobivati honorare. U početku je zarada bila 50% od prodaje ulaznica, a krajem 1960-ih Uragani, kao tada najpopularniji sastav, zarađivali su i 80-85% od ulaznica. Na taj su si način kupovali instrumente, a pojavila se i ideja o mogućnosti života od glazbe. Krajem desetljeća otvara se prodavaonica Jugotona u Rijeci, čime ploče postaju dostupnije građanima, lakše ih je bilo nabaviti i više nisu ovisili o pomorcima ili gasterbajterima. Na taj način VIS-ovi počinju gubiti popularnost jer više nisu bili ti koji su prvi donosili zvukove svjetskih uspješnica na plesnjake, bilo je jednostavnije i jeftinije

⁶⁹ Uragani, (<http://www.rirock.com/izvodjaci/uragani/>)

nabaviti ploču i platiti samo jednu osobu koja bi puštala glazbu s ploča, DJ-a,⁷⁰ nego cijeli sastav.⁷¹

Maškare su oduvijek bile dio identiteta ljudi koji su živjeli i žive na ovim prostorima, a ta se tradicija najviše njegovala u prigradskim naseljima, Klana, Lisac, Studena, Matulji, Čavle, Kukuljanovo, Hreljin, ali bilo je maškara i na Zametu, iako ne u tolikoj mjeri kao u mjestima oko Rijeke. Obilazile su se kuće i domovi, a išlo se u *obhajanje* po okolnim mjestima.

Alkohol se nije toliko konzumirao, eventualno u posebnim prigodama, kao što je proslava Nove godine ili rođendani, ali sve umjereno. Nisu postojale posebne zabrane, a oni koji su konzumirali alkohol i cigarete, uvijek bi se snašli. Skupljali bi novac koji bi dobili od roditelja za marendu i time su kupovali, a cigarete su se tada mogle kupovati samo na komad, a nosile su nazive po planinama, gradovima ili rijekama (*Durmitor, Opatija, Zagreb, Drina*, dok su „najzagušljivije“ bile *Drava i Ibar*). Najpopularnija pića su bila cockta, *piće naše mladosti*,⁷² pasareta, a od alkohola pilo se vino, rubin vinjak, konjak, pelinkovac, aer konjak, malinovac. Alkohol su više konzumirali momci, dok su djevojke uglavnom pile bezalkoholna pića jer se smatralo nedoličnim vidjeti ženu da toliko pije.

Najjeftinija je zabava bila odlazak u kino. Rijeka je tada imala nekoliko kina, a najpopularniji su bili kino Sloga, Viševica, Jadran, Beograd, Partizan, a matineje su se prikazivale u kinu Garibaldi. Cijene karata su bile veoma prihvatljive, u kino se odlazilo skoro svaki dan, a moglo se pogledati i po nekoliko filmova, što govori u prilog niskoj cijeni karte. Oni slabijeg imovinskog statusa, koji su dolazili sa sela, snalazili su se na mnoge načine. *Sestra bi dala za kupiti sendvič, a ja ne bih kupila sendvič nego bih to čuvala i onda bih triput išla u kino, a dvaput platila...spajali smo karte jer su pola otkinuli.*⁷³ Ako karte nisu uspjeli nabaviti na vrijeme, pred početak filma bi se pojavili tzv. *tapkaroši*, koji bi unaprijed kupili blokove ulaznica i onda ih preprodavali po višoj cijeni. Kino je bilo i dobro mjesto za otići na *rendes*. Ako netko nije imao novaca za kino ili mu je malo nedostajalo, međusobno su si mladi posuđivali novac pa bi kasnije vraćali usluge. Tinejdžeri su bili solidarni u takvim situacijama, a i bili su u godinama kada novac još nema vrijednost, znaš da će ti ta osoba vratiti uslugu. Mladi parovi bi iskoristili mrak gdje ih nitko ne vidi pa bi se držali za ruku, a ponekad i poljubili. Filmovi koji su se prikazivali u kinima bili su uglavnom sa Zapada, što

⁷⁰ Pojam DJ kao takav još ne postoji šezdesetih, u Hrvatskoj i Jugoslaviji je to tek početak te profesije, sve većom i jednostavnijom dostupnošću glazbenih ploča.

⁷¹ Đekić, Velid. *Red, River, Rock*. KUD Baklje Rijeka. Rijeka, 2013. str. 344.-366.

⁷² žena, r. 1949. 2.10.2019.

⁷³ žena, r. 1942. (Rab) 11.10.2019.

govori u prilog činjenici otvaranja Jugoslavije Zapadu. *Jadran film* smatran je hrvatskim Hollywoodom zbog rastuće produkcije domaćih filmova. Doduše, ti su filmovi uglavnom obrađivali ostavštinu NOB-a, kao najvećeg događaja u povijesti zemlje, a partizanski su filmovi rađeni kao vesterni, kako bi nalikovali onima sa Zapada. Često su u njima glumili američki glumci, kako bi se narodu prikazala otvorenost prema zapadnjačkome, ali kako bi ih se i privuklo na gledanje takvih filmova te im se suptilno u svijest uvlačila ideja socijalizma, koju je bilo potrebno uvući u sve pore društva. Film „Bitka na Neretvi“ je čak nominiran za Oscara za strani film 1969. godine, što govori da je produkcija *Jadran* filma bila valjana i konkurentna, a i sama činjenica da je film iz socijalističke zemlje nominiran je pokazatelj o pokušaju prikazivanja Jugoslavije kao prozapadne zemlje.

U Opatiji je preko ljeta bila radila ljetna pozornica, gdje su se svake godine održavali i festivali zabavne glazbe. Također, šezdesetih se godina počeo održavati i MIK, festival Melodije Istre i Kvarnera.

Iako je televizija polako postajala sve popularnija i učestalija u kućanstvima, ona je i dalje bila pitanje statusa. Filmovi se nisu često prikazivali na televiziji, stoga su ih mladi odlazili gledati u kino, a to im je bila i prilika za druženje i zabavu. *Svaki film smo gledali...druženje u prvim redovima...ovi koji su imali dragu bi išli na balkon pa smo ih zezali.*⁷⁴ U prvim godinama nakon dolaska televizije nije svako kućanstvo imalo svoj TV pa se odlazilo kod susjeda koji je imao i zajednički bi gledali televiziju, najčešće zabavne emisije. Djecu bi roditelji puštali pogledati crtane filmove, ali nikada ne prekasno, kako ne bi smetali susjedima, do osam ili devet navečer i doma. Međutim, televiziju su uglavnom stariji gledali, mladi su radije odlazili u kino. Televizijski je program trajao do otprilike deset sati navečer, crtani filmovi su bili obavezni prije dnevnika i kada crtani završe, djeci je to bio znak da je vrijeme za poći na počinak. Postojalo je samo nekoliko programa, u početku samo talijanski, a onda su počeli i jugoslavenski, TV Zagreb je prednjačio.

Prve su se simpatije rađale upravo u školi i razredu, a dječaci su činili sve kako bi djevojkama privukli pažnju. Stoga su ih nerijetko gađali papirićima smotanima u male loptice. Dogovaranje *rendesa* i odlučivanje o poduzimanju prvog koraka oduvijek su predstavljali „slatke muke“ mladima. Neke su djevojke bile suzdržane, kao u strahu, *hoću/neću...kad sam bolje promislila vidjela sam da mi ne paše.*⁷⁵ *Danas je lakše s mobitelima, a opet ispada da je teško. Onda smo imali fiksne telefone, tko je imao. Htjela bih zvati, a muka mi je ako se javi*

⁷⁴ muškarac, r. 1951. (Zamet) 3.10.2019.

⁷⁵ žena, r. 1952. (Potok) 2.10.2019.

mama ili tata, šta ću reći?!⁷⁶ Kad smo se upoznali, dala mi je broj telefona, ali sam krivo čuo prezime. Broj sam izgubio i tražio sam po tom (krivom) prezimenu u imeniku, ali nigdje nisam našao...na kraju smo se ipak našli i evo ga.⁷⁷ Najlakše je bilo upoznati nekoga na plesnjacima, uglavnom su bila mješovita društva, svatko bi doveo nekoga sa sobom i na taj način su se upoznavali. Na plesu pričamo, plešemo jedan ples, čekam ples dame biraju pa ako ona dođe po mene, to znači da je moja.⁷⁸ Upoznali bi se na plesu, ako se neki dečko sviđao, otpratio bi kući i to je bilo to, ako smo bili zainteresirani, dogovorili bi se za šetnju gradom kasnije, ali se ne bi držali za ruke (bilo je moguće, ali nije bilo toliko toga)...išli u grad, po drugim plesnjacima, u kino.⁷⁹ U srednjoj su školi „padali“ i prvi poljupci, po skrivečki na odmorima ili u šumici, bilo je držanja za ruke i ukradenih poljubaca, ali sve sramežljivo. Profesori su znali šetati gradom i gledati kako se tko ponaša, bilo je važno da profesor ne vidi kako se mladi drže za ruku ili ljube, to je smatrano nedoličnim, stoga su se mladi morali skrivati kako ih profesori ne bi vidjeli. Poslije škole bismo išle na Korzo, onda smo izabrale neku simpatiju, a da on to nije znao i onda smo jedna drugoj govorile vidjela sam ti simpatiju.⁸⁰ Postojao je tzv. Majmunski otok, napušteni paviljon na mjestu današnje prodavaonice Kraša,⁸¹ koji je bio poznato mjesto među mladima. Tamo su dečki stajali, mi smo prošle par puta ako će primijetiti gore-dolje, zato smo ga i zvali Majmunski otok, a slušali su i prijenose utakmica.⁸²

Ne može se reći da su tinejdžeri i mladi rado čitali. U Rijeci i Sušaku nakon rata i u narednim desetljećima počinje izlaziti ili nastavlja s radom veći broj listova i časopisa, što na hrvatskom, što na talijanskom jeziku. Između ostalih, 1968. godine pod uredničkom palicom riječkog Ogranka Matice hrvatske počinju izlaziti *Dometi*, u čijoj je nakladi objavljena i prva veća antologija čakavske lirike. Časopis *Kamov* započinje izlaziti kao svojevrsni nastavak *Riječke revije*, koja je prestala s radom 1966. godine, ali je izlazio kratko.⁸³ Međutim, mlade takva literatura nije uopće zanimala ili ih je vrlo malo zanimala, pogotovo uzimajući u obzir činjenicu da su ti časopisi bili namijenjeni umjetnosti i kulturi. Mali broj mladih ljudi zanimaju takve teme, čak i danas kad je sve puno dostupnije, a situacija nije bila nimalo pozitivnija šezdesetih. Čitalo se ono što je bilo obvezno za lektiru, iako ne rado. Skoro svi su

⁷⁶ žena, r. 1949. 2.10.2019.

⁷⁷ muškarac, r. 1951. 2.10.2019.

⁷⁸ muškarac, r. 1951. (Zamet) 3.10.2019.

⁷⁹ žena, r. 1947. (Zamet) 3.10.2019.

⁸⁰ žena, r. 1942. (Rab) 11.10.2019.

⁸¹ Majmunski otok, (<http://www.klub-susacana.hr/revija/clanak.asp?Num=91-92&C=22>)

⁸² žena, r. 1953. (Belveder) 10.10.2019.

⁸³ *Povijest Rijeke*. Tipograf. Rijeka 1988., str. 433. – 435.

ispitanici bili članovi knjižnice, ponajviše zbog lektire, a rado su se čitali romani u nastavcima. Čekalo se da izađe novi nastavak romana koji bi onda kupili dok nisu skupili sve. Popularni su romani bili *Grička vještica* i *Gordana* Marije Jurić Zagorke. Časopisa je bilo malo, ali oni koji su znali talijanski jezik mogli su čitati časopise koje bi nabavljali u Trstu, a bavili su se temama mladih ili su kupovali časopise posvećene modi i šivanju (*Burda*). Oni koji su se bavili sportom uglavnom su pratili sportske rezultate i čitali različite sportske novosti, najviše u Novom listu.

Šezdesetih su slobodne sportske aktivnosti za djecu i mlade bile veoma popularne. Važno je naglasiti da su sve aktivnosti bile besplatne, jedino se članarina za izviđače plaćala na godišnjoj razini, ali i to je bilo simbolično, otprilike kao danas 20 kuna. Postojala su školska športska natjecanja, a postojalo je i mnogo klubova, a moglo se birati između nogometa, vaterpola, odbojke, rukometa, gimnastike, košarke. Što se nogometa tiče, postojala je riječko-pulska zona koja je okupljala lokalne nogometne klubove, koji su svake nedjelje imali utakmice. Sportska natjecanja i sletovi bili su idealne prilike za druženje s vršnjacima iz ostalih dijelova Hrvatske i Jugoslavije.

Govor kojim se mladi koriste među sobom unekoliko se razlikuje od govora kojim razgovaraju s odraslima. Ono što se može primijetiti da se neke riječi provlače generacijama, neovisno koliko je godina u međuvremenu prošlo. One riječi kojih su se ispitanici mogli prisjetiti uglavnom su vezane uz oslovljavanje suprotnog spola, poput *komada* ili *mačke* za djevojku i *frajera* za mladića. *Korpa* je naziv koji mladi (najčešće mladići) koriste kada dobiju odbijenicu/nogu/košaru od djevojke. *Fakin* je naziv za vragolastu, nestašnu osobu, a ako je nešto jako smiješno, onda je to *za krepat*. Ono što roditelji uglavnom nisu znali, a mladi jesu, to je pokazivanje slova rukama, što im je onda koristilo za tihu međusobnu komunikaciju, ali i da odrasli ne bi shvatili o čemu razgovaraju.

Zahvaljujući blizini Trsta, zapadni su trendovi vrlo lako dolazili u Jugoslaviju usporedno s pojavom na svjetskoj sceni, stoga tinejdžeri u Rijeci i Hrvatskoj nisu zaostajali za svojim kolegama na Zapadu. Trst je bio shopping meka ljudima s područja čitave Jugoslavije, a Rijeka je imala privilegiju zbog blizine. Vikendom je u Trst dolazilo na desetke autobusa iz Jugoslavije, svi su htjeli imati ono što je moderno, a čega uopće nije bilo u Jugoslaviji, čega nije bilo u dovoljnoj mjeri ili ono čega nije bilo po svima pristupačnoj cijeni. Tinejdžeri su pokušavali kopirati svoje idole, ali i poistovjetiti se s vršnjacima sa Zapada. U Trstu su se kupovale traperice, ploče, dolčevite, šušlavci, bicikli, lutke koje govore, uglavnom ono čega

nije bilo u domaćim trgovinama, a bilo je i bolje nego kod nas. Šezdesete su bile godine kada su *babyboomeri* bili tinejdžeri, rodio se bunt i otpor prema starome, s muškarcima u ratu, žene su preuzimale „muške“ poslove kod kuće, pronalazile posao, postale smjelije i povratak na staro više nije bio moguć. Mlađe su generacije željele živjeti slobodnije, bezbrižnije. Ista je stvar bila s modom. Polako su se počele brisati granice muško-žensko. Zalizane *kokotice* s dugim zaliscima kakve su nosili Elvis Presley i Carl Perkins izlaze iz mode, a pojavom Beatlesa promovira se *image* duge kose, čime je počela tzv. feminizacija muškaraca. Na scenu stupaju (polu)dugokosi „ženskasti“ glazbeni sastavi. Djevojke su uglavnom nosile kosu zavezanu i podignutu u punđu. Ploče su se većinom nabavljale iz inozemstva, a ista je situacija bila i s odjećom. Najviše su se nosili *šosevi* (suknje) i haljine, hlače među djevojkama još nisu bile toliko raširene, barem na samom početku šezdesetih. Iako trend nošenja hlača kod ženskih sve više raste u svijetu, pogotovo traper u raznim bojama, u Jugoslaviji trend hlača kod žena još nije bio toliko razvijen. Popularne su bile minice pa su ih djevojke znale potajno oblačiti, *oblačila sam minice ispod (odjeće) jer mama nije davala da se tako kratko oblačim pa sam se skidala ispred vrata*.⁸⁴ Minice su ponajprije služile zaposlenim ženama kako bi se lakše mogle kretati, ali su ih mlade djevojke vrlo brzo prihvatile. Svjetska se moda ubrzano razvijala, sve se više kože pokazivalo. Međutim, šezdesete su u Jugoslaviji još uvijek bile čedne godine, iako su ovi trendovi dopirali na široka vrata. Pojavile su se najlonke s gaćicama (u odnosu na dotadašnje s halterima), a u to su doba bile popularne i muške košulje od najlona. Bile su praktične jer se nisu gužvale pa ih nije trebalo peglati i štirkati ovratnike. *Odlazilo se preko, traperice su došle nešto kasnije i traper košulje, traper jakne...tamo preko je bilo jeftinije, košulje, uglavnom sve, pratili su se trendovi, pogotovo Rijeka zbog blizine, kako je tko mogao. Nije bilo današnjeg siromaštva, a nije bilo bogatstva, svi su nekako jednako, neki više, neki manje*.⁸⁵ Među mladima gotovo da nije bilo onoga tko nije imao traperice, a popularne levisice (Levi Strauss traperice) bile su *must have*, naravno, ako ste ih mogli priuštiti. Bilo je važno biti lijepo odjeven, pogotovo ako se izlazilo van. Djevojke koje su znale šivati su si same krojile odjeću prema krojevima iz *Burde*, koje su nabavljale u Trstu. Pratile su talijansku modu i sve što je bilo moderno. Važno je bilo biti elegantan, šivali su se (uglavnom) jednobojni kompleti i kostimi, kaputi...*ja sam voljela sve šta se nosilo, znala sam šivati pa sam sama sebi, pratila sam - mini, midi, nakon 18. sam sjela na bus i u Trst, kupila šta mi treba i vratila se nazad...u subotu ujutro izvadim*

⁸⁴ žena, r. 1949. 2.10.2019.

⁸⁵ muškarac, r. 1951. (Zamet) 3.10.2019.

kroj, sašijem i navečer idem s time na ples.⁸⁶ Nosilo se uglavnom kupovno, to nije bio problem, ali ovisno o mogućnostima...nije bilo marki i razlika, ono što je bilo na tržištu, ali nisu bile velike razlike među mladima. Dosta smo posuđivali međusobno, pogotovo ako se išlo s curom...Znalo se naručiti kod krojača i bilo je jeftino, čak se više isplatilo nego kupiti, ali to je bilo kasnije, kad se već počelo raditi, puno se išlo u Trst jer je bio veći izbor.⁸⁷ Od obuće su djevojke rado nosile cipele na petu, čak i štikle, ili balerinke. Sredinom šezdesetih popularne su postale hlače trapez kroja, koje će punu afirmaciju doseći u sedamdesetima, a nezaobilazne su bile muške cipele u špic, *špičkoki*.

Iako su se Hrvatska i Jugoslavija kulturno i društveno sve više približavale Zapadu, to se nije u potpunosti odražavalo na ekonomskom i urbanističkom planu. Još su uvijek mnoga mjesta i područja diljem države bila ruralna i bilo je potrebno dovesti ih u korak s vremenom. U *Novom se listu* pozivaju građani Rijeke u radne akcije kako bi pomogli u izgradnji i obnovi cesta koje bi Rijeku povezale s ostalim dijelovima zemlje, ali ih se šalje i u druge dijelove zemlje. Od 1958. do 1969. godine u Rijeci dolazi do porasta broja stanovnika, što je za sobom povlačilo povećanu izgradnju stanova na nekadašnjoj periferiji Rijeke i Sušaka. To je, pak, pridonijelo zapošljavanju velikog broja radnika. Od 1958. do 1962. godine masovno se grade stambena naselja, od Podmurvica do Turnića, Krnjeva, Kantride i Zameta, od Krimeje i Vojaka do Donje i Gornje Vežice te dijelom stare Kozale, Belvedera i Rastočina do Škurinjske drage i Drenove. Godine 1969. usvojen je detaljni urbanistički plan revitalizacije povijesne jezgre Stari grad, čime je u narednim godinama započela urbanistička i arhitektonska rekonstrukcija užeg središta Rijeke.⁸⁸ Organiziraju se i radne akcije za pomoć pri izradi parkova za djecu, javnih komunalnih radova, sportskih objekata, zelenih površina i drugih urbanističkih sadržaja u gradu. Investira se u građevinsku školu i njezine učenike jer su njihova znanja potrebna zajednici radi gradnje novih stambenih kvartova i urbanizacije Rijeke. Najviše je potrebno građevinskih tehničara i građevinskih inženjera.⁸⁹ Konstantno se piše o potrebi i važnosti školovanja te otvaranju osnovnoškolskih, srednjoškolskih i visokoškolskih ustanova, što u Rijeci, što u ostatku Hrvatske. Ističu se i postignuća, primjerice povodom uspješne godine Više pomorske škole u Rijeci,⁹⁰ mogućnosti zaposlenja

⁸⁶ žena, r. 1950. (Zamet) 11.10.2019.

⁸⁷ muškarac, r. 1948. (Studena) 12.20.2019.

⁸⁸ *Povijest Rijeke*. Tipograf. Rijeka 1988., str. 447.

⁸⁹ HR-DARI-DO-47 Inventar arhivskog fonda Omladinskih organizacija na području općine Rijeka 1947. – 1973.. Program rada S.O. Građ. tehničke škole Rijeka za šk. god. 1963./64. Izvještaj o radu u prošloj godini (kut. 30)

⁹⁰ NL, 10.lipnja 1960., *Uspješna godina Više pomorske škole u Rijeci*

maturanata brodograditeljske škole,⁹¹ o osnivanju strojarskog fakulteta u Rijeci⁹² itd. Pohvaljuju se mladi iz Rijeke koji nesebično odlaze na radne akcije diljem zemlje, ali se piše i o temama poput, kako osigurati mladima mjesta druženja i zabave, o potrebama za upućivanje mladih u samoupravljanje i slično. Promet je bio rijedak, inače siromašna zemlja sporo se oporavljala. Najčešće se na ulicama moglo vidjeti vozila marke Opel, Fiat (Fíco), Borgward ili Mercedes, kao primjer višeg standarda, dok su motocikli bili brojniji, najčešće se moglo vidjeti Vespu ili Lambrettu. Prometom je nerijetko upravljala tzv. Bijela straža, uniformirani milicajci pioniri.⁹³

Polet je bio tjedni časopis Saveza socijalističke omladine Hrvatske iz Zagreba. Brojevi koje sam proučavala izlazili su od 1966. do 1968. godine. Šezdesetih se godina ne može reći da je *Polet* bio redovit u izlaženju, ali se profilirao kao jedan od najvažnijih omladinskih časopisa osamdesetih godina. Teme koje je obuhvaćao bile su teme koje zanimaju mlade i s kojima se mogu poistovjetiti. Doduše, sadržaj časopisa više je namijenjen mladim intelektualcima, studentima, nego srednjoškolcima. Međutim, neke od tema su univerzalne i zanimaju sve mlade. To su neshvaćenost u društvu, odnos „stari“ i „mladi“, filmska, književna, likovna umjetnost te naravno, neizostavna moda. Propitkuje se odnos starih i mladih, koliko stari ne shvaćaju mlade, a oni se trude ne biti poput starih. Zapitala sam se zašto nitko od mojih sugovornika nije napomenuo *Polet* kao časopis koji su čitali kao mladi, kao tinejdžeri, čak ga nitko nije naveo niti kad sam ga ja spomenula. Ulazeći dublje u analizu časopisa, postalo mi je jasno. *Polet* je politički obojan časopis Saveza socijalističke omladine Hrvatske. Iako se na njegovim stranicama nalaze teme koje se tiču mladih i koje su namijenjene njima, one su prikazane kroz prizmu mladih kao organizacije mladih u sustavu socijalizma. I onda sam shvatila da mlade, u kojem god razdoblju i kojem god sustavu živjeli, politika toliko ne zanima, pogotovo maloljetnike i došla sam do zaključka da je to glavni razlog nezainteresiranosti tadašnjih tinejdžera koji su ispitani za potrebe ovoga rada.

Krajem šezdesetih u SAD-u u vrijeme festivala Woodstock dolazi do seksualne revolucije koja će zahvatiti čitav svijet. Promovira se droga, opći promiskuitet svih sa svima. Novina koju će seksualna revolucija donijeti je početak izjednačavanja i brisanje razlika muško-žensko. U današnje se vrijeme briše spol, a promovira rod. Razvio se hipi pokret i djeca cvijeća. Nastoji se sjediniti s prirodom, a pripadnici hipi pokreta nosili su cvjetne vjenčiće na

⁹¹ NL, 10. lipnja 1960., *U riječkoj Brodograditeljskoj školi velike mogućnosti*

⁹² NL, 9. srpnja 1960., *U Rijeci se osniva Strojarski fakultet*

⁹³ Mateš, Antun. *Šezdesete u Zagrebu*. Večernji list d.o.o. Zagreb 2015. str. 82-85.

glavi ili oko vrata, otkuda i naziv djeca cvijeća. Nosili su šarene odjevne predmete, promovirali golotinju, a dezeni na odjeći odgovarali su prikazima u bunilu pod utjecajem droge i opijata, to su bili psihodelični, spiralasti oblici te indijanski i indijski uzorci, koji su predstavljali doživljaje pod utjecajem LSD-a. Događaji 1968. godine koji su se zbivali na europskoj sceni, nisu zaobišli niti Jugoslaviju. Na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu studenti su pokrenuli pobunu protiv partijskog nepotizma i privredne reforme. Ovu su tzv. revoluciju predvodila djeca bivših revolucionara u modernom zapadnom jeansu i trapericama Levi Strauss, koji su se nazivali šezdesetosmaši.⁹⁴ U Rijeci se seksualna revolucija, barem u periodu kojim sam se ja u ovome radu bavila, nije osjetila. Zašto je tome tako?! Kao što je već ranije rečeno, šezdesete su u Jugoslaviji još uvijek bile čedne godine, a i režim je bio takav da je kontrolirao kako se i što širilo u društvu. Revolucija je u Zagrebu mogla donijeti prkos i zanos jer je Zagreb ipak bio glavni grad, a prosvjede su vodili studenti, kojih je najveći broj bio u Zagrebu kao glavnom i najvećem hrvatskom gradu, a suosjećali su s kolegama studentima u Pragu i ostatku Europe jer su osjećali taj revolucionarni bunt i zanos.

Tinejdžeri šezdesetih nisu bili nešto pretjerano buntovni, što je odlika na koju se prvo pomisli pri spomenu riječi tinejdžer. Buntovnost, prkos, inat, neposlušnost. Šezdesetih se u svijetu tek počeo stvarati mladenački zanos, a Jugoslavija, kao socijalistička zemlja, uvodila je cenzuru na mnoge stvari koje su smatrane neprimjerenima i nedoličnima pravome socijalističkom čovjeku. Mlade se obrazovalo da budu uzorni radnici jednoga dana, dozvolio se priljev konzumerizma, radni tjedan je bio skraćen, plaće su bile bolje, rastao je turizam, granice su bile otvorene. Novina je bila kupnja na kredit pa si je skoro svatko mogao priuštiti kućanske aparate (perilica za rublje je sredinom šezdesetih koštala kao i TV, a ljudi su radije kupovali TV jer je ono značilo razonodu, a ako su dosad mogli prati odjeću „na ruke“, moći će još neko vrijeme). Odlazilo se na godišnje odmore, neke firme su radile ljetnikovce za svoje radnike, na godišnjim se odmorima trošio zarađeni novac, kupovali su se auti, ukupni se životni standard uvelike poboljšao. Ferijalni je savez organizirao ljetovanja i zimovanja za učenike, ljeti na more, na obalu, a zimi u planine na snijeg. Organizirao je i sportska događanja za djecu i mlade. Ljudi su živjeli bolje i lagodnije, što je u njihovim umovima stvaralo sliku Jugoslavije kao socijalističke zemlje u službi naroda i za narod. Radnička je klasa od svoga rada mogla lijepo živjeti, bilo je dovoljno novaca za normalan život. Tinejdžeri i mladi su u Rijeci i Hrvatskoj mogli raditi honorarne poslove tijekom godine ili preko ljeta od kojih su lijepo zarađivali i na taj su si način osigurali džeparac.

⁹⁴ Mateš, Antun. *Šezdesete u Zagrebu*. str. 211.

Spomenuti je tinejdžerski bunt više dolazio do izražaja nakon izlaska iz srednje škole. Sve je više mladih upisivalo fakultete, a oni koji nisu počeli su raditi i zarađivati za život te su si mogli priuštiti više stvari nego onda kad su pohađali školu. Više nije jedini cilj nakon škole bio udaja i osnutak obitelji pa se vrijeme mladosti produžilo. Na kredit su se kupovali prvi auti, i dalje se odlazilo u Trst u *shopping* po najnovije modne komade, družilo se s prijateljima na zabavama i plesnjacima, odlazilo na „ozbiljnije“ *rendese*, živjelo se bezbrižno, uživalo u mladosti. Oni smjeliji i ne toliko ograničeni društveno postavljenim normama upuštali su se u eksperimentiranja, ponajprije što se seksualnosti tiče. Sedamdesete i osamdesete donijele su puno liberalnija shvaćanja mladosti. Čednost šezdesetih je jenjavala i Jugoslavija je uspješno sustizala razvijene zapadne zemlje. Ako je već šezdesetih konzumerizam prodirao unutar države, u kasnijim je godinama to bilo samo izraženije i dostupnije. Ali, ono što krasí mlade, njihova bezbrižnost, nezainteresiranost politikom, želja za druženjem, za zabavom, malim znacima bunta (primjerice, oblačenje oskudnije odjeće ispod „prave“ odjeće kada se izlazi iz kuće), nije nedostajala niti šezdesetih godina u Rijeci i Hrvatskoj. Možda je manje bio izražen prkos prema autoritetima (roditelji, učitelji), eksperimentiranje sa seksualnosti možda nije bilo toliko izraženo, nešto što je u tim godinama danas normalno, ali šezdesete su tiho uvele revoluciju u smislu da se željelo postići liberalnije društvo, a samim time i život. Kasnije će se pokazati da su šezdesete u tome uspjele, otvorile su vrata novim trendovima, novoj mladosti, još više žednoj novih i većih sloboda, življenju života punim plućima, bez velikih ograničenja društva ili možda baš usprkos tim ograničenjima.

VI. ZAKLJUČAK

Šezdesete godine mogu se opisati kao zlatne godine poslijeratnog društvenog i ekonomskog razvoja Hrvatske i Jugoslavije. Razilaženje s SSSR-om sve je više utrlo put približavanju Zapadu i zapadnim ekonomskim, društvenim i kulturnim trendovima. To su bile godine prosperiteta, živjelo se bezbrižnije nego dotad, a mladi su vjerovali u bolju budućnost.

Sudovi o mladima često zaključuju kako oni nemaju ideala, kako su povodljivi, ali opet, imaju žar koji je divan, poletan. Mladi žive svojim životom, ono što njih interesira za starije je ponekad neshvatljivo. Često se mlade dijeli na „dobre“ i „loše“, ne proničući u dubinu i ne pitajući se zašto je netko „loš“? Je li uistinu toliko „loš“?

Mladi su oduvijek bili i uvijek će biti samo mladi. Teže druženju, zabavi, lijepim trenucima, bezbrižni su i žele biti viđeni, biti u toku, „vole sve što vole mladi“. Šezdesete su bile godine u kojima je ideološka stega polako počela popuštati i sve su se jače mogli osjetiti utjecaji Zapada, koje su mladi objeručke prigrlili. Nova situacija u svijetu i državi donijela im je nove vidike, otvorila oči za nove, privlačne stvari. Međutim, koliko su god Zapad i zapadni trendovi bili blizu, opipljivi u hrvatskom društvu, i dalje su postojale razlike. Razlike postoje čak i danas, kada je svijet puno otvoreniji i puno užurbaniji nego onda. To je posljedica društva u kojem živimo i pogleda na svijet koje nam društvo kojim smo okruženi nameće. Koliko god mi mislili da smo otvoreni, prilagodljivi, „moderni“, uvijek će nas društvene norme koje su utkane duboko u nama putem našeg odgoja i svega što nas okružuje činiti malo nazadnima i uvijek ćemo biti „korak iza“ iza onih naprednih.

Mladi su bili i bit će neshvaćeni od onih starijih. Upravo ih ta njihova urođena nevinost još malo čini nepredvidljivima, intuitivnima, „lako zapaljivima“, dok ne uđu u svijet odraslih. Iako se šezdesete od današnjeg doba razlikuju po odnosu prema tinejdžerima i mladima kao takvima, nedostatku edukacije i osvješćivanja što to znači biti tinejdžer, mladi su uvijek isti, u bilo koje doba i na bilo kojem mjestu u svijetu. Uvijek imaju iste želje, družiti se, zabavljati se, izlaziti, zaljubiti se, žele se istaknuti, a opet uklopiti se. Zahvaljujući svojem položaju, Rijeka je imala priliku biti ukorak sa svjetskim trendovima te omogućiti tinejdžerima u Rijeci poistovjetiti se sa svojim vršnjacima i idolima na Zapadu. Tinejdžeri su šezdesetih godina bili prepušteni sami sebi, rođeni su u doba kad je svijet tehnološki otišao strahovito naprijed, modernizirao se, za razliku od perioda kad su njihovi roditelji bili mladi, što je pridonijelo velikom generacijskom jazu između roditelja i djece. Društvo nije bilo dovoljno napredno da

bi im objasnilo promjene koje se događaju na hormonalnom planu i bili su prisiljeni sve sami spoznavati i snalaziti se, nerijetko pogrešno. Ali, onog mladenačkog duha nije nedostajalo. Ono što me je posebno oduševilo bila je sjeta s kojom su se moji ispitanici prisjećali toga doba i svi su rekli jednaku stvar: da je bilo predivno. I to je jedina prava istina, kad si mlad, ne mariš ni za šta i sve je predivno.

LITERATURA

IZVORI

1. žena, r. 1952. (Potok) 2.10.2019.
2. muškarac, D. r. 1951. (Potok) 2.10.2019.
3. žena, r. 1949. (Potok) 2.10.2019.
4. muškarac, B. r. 1951. (Zamet) 3.10.2019.
5. žena, r. 1950. (Zamet) 3.10.2019.
6. žena, r. 1947. (Zamet) 3.10.2019.
7. muškarac, r. 1950. (Zamet) 3.10.2019.
8. žena, r. 1945. (Zamet) 3.10.2019.
9. žena, M. r. 1945. (Senj) 10.10.2019.
10. žena, r. 1949. (Grobnik) 10.10.2019.
11. žena, r. 1953. (Belveder) 10.10.2019.
12. žena, r. 1939. (Belveder) 10.10.2019.
13. žena, r. 1947. (Split) 10.10.2019.
14. žena, M. r. 1950. (Belveder) 10.10.2019.
15. žena, I. r. 1942. (Belveder) 10.10.2019.

16. žena, r. 1950. (Zamet) 11.10.2019.

17. žena, R. r. 1938. (Zamet) 11.10.2019.

18. žena, N. r. 1942. (Rab) 11.10.2019.

19. muškarac, I. r. 1948. (Studena) 12.12.2019.

20. muškarac, Z. r. 1946. (Pag) 12.10.2019.

- HR-DARI-DO-47 Inventar arhivskog fonda Omladinskih organizacija na području općine Rijeka 1947. – 1973.
- *Novi list*, 1960. – 1969.
- *Polet*, 1966. – 1969.

BIBLIOGRAFIJA

1. Duda, Igor. *U potrazi za blagostanjem*. O povijesti dokolice i potrošačkog društva u Hrvatskoj 1950-ih i 1960-ih. Srednja Europa. Zagreb, 2014.
2. Dukovski, Darko. *Istra 'spod ponjave. Povijesni erotikon istarski od kraja 19. do početka 21. stoljeća*. Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika. Pula, 2016.
3. Đekić, Velid. *91. decibel*. Meandarmedia. Zagreb. 2009.
4. Đekić, Velid. *Red, River, Rock*. KUD Baklje Rijeka. Rijeka, 2013.

5. Krnić, Rašeljka, Perasović, Benjamin, *Sociologija i party scena*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2013.
6. Lacković-Grgin, Katica. *Psihologija adolescencije*. Naklada Slap, Jastrebarsko, 2006.
7. Mai, Manfred. *Kratka povijest svijeta*. Mozaik knjiga. Zagreb, 2004.
8. Mateš, Antun. *Šezdesete u Zagrebu*. Večernji list d.o.o. Zagreb 2015.
9. Pavličević, D. *Povijest Hrvatske*. Naklada P.I.P. Pavičić. Zagreb, 1994.
10. Perasović, Benjamin, *Urbana plemena, Socijologija subkultura u Hrvatskoj*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2001.
11. *Povijest Rijeke*. Tipograf. Rijeka 1988.
12. Radelić, Zdenko. *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991. od zajedništva do razlaza*. Školska knjiga. Zagreb, 2006.
13. Sen-Žan-Polen, Kristijana. *Kontrakultura. Sjedinjene Američke Države, šezdesete godine: rađanje novih utopija*. Clio. Beograd, 1999.
14. „Šezdesete – godine koje su promijenile svijet“. Državni arhiv u Zadru, Zadar, 2012.
15. *Šezdesete u Hrvatskoj – Mit i stvarnost*, Školska knjiga, Zagreb, 2018.

ČLANCI

1. Abram, Marco. *Integrating Rijeka into socialist Yugoslavia: the politics of national identity and the new city's image (1947. – 1955.)*

INTERNET IZVORI

1. *1960s*, The People History (<http://www.thepeoplehistory.com/1960s.html>)
2. *Adolescencija – izazovi, problemi, prilike i mogućnosti* (<http://djeca-prva.hr/adolescencija-izazovi-problemi-prilike-i-mogucnosti/>) 26. rujna 2019.
3. *Berlinski zid*, Hrvatska enciklopedija (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=7126>) 26. rujna 2019.
4. *Cuban Missile Crisis*, Britanica (<https://www.britannica.com/event/Cuban-missile-crisis>) 12. prosinca 2019.
5. *Granville Stanley Hall* (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=24174>) 12. prosinca 2019.
6. *Nestvrstanost*, Hrvatska enciklopedija (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=43502>) 12. prosinca 2019.
7. *Prague Spring*, Britanica (<https://www.britannica.com/event/Prague-Spring>) 12. prosinca 2019.
8. *Tinejdžer*, Hrvatska enciklopedija (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=61376>) 1. listopada 2019.
9. *Uragani* (<http://www.rirock.com/izvodjaci/uragani/>) 12. travnja 2020.